

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 15 (2024/Yaz), ss. 3-47.

Geliş Tarihi: 16 Temmuz 2024
Kabul Tarihi: 24 Temmuz 2024

Araştırma Makalesi/Research Article*

Fransız Gazeteci Edouard Helsey'in Gözüyle 1926 Yılında Kemalist Türkiye

Fatih SELÇUK**

Öz

Atatürk dönemi Türkiye'sinin modernleşme süreci, yüzyıllardır Doğu'ya karşı yerleşik bir yargılar bütünü ve merak ile bakan Batılılar için son derece dikkat çekici bir süreç olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Batı'da bu yeni rejime ve onun uygulamalarına dair geniş bir yayın yelpazesi oluşmuştur. Çok sayıda gazeteci bu yıllarda Türkiye üzerine inceleme yazıları yayımlamıştır. Bunlardan birisi 1926 yılında Fransa'nın önde gelen gazetelerinden olan Le Journal adına Türkiye'ye gelerek bir yazı dizisi hazırlayan Edouard Helsey'dir. 16-20 Ekim 1926 tarihli Le Journal gazetesinde yayımlanan bu yazı dizisi, 1926 Türkiye'sini kalkınma, modernleşme ve rejimin niteliği üzerinden ele almıştır. Genellikle reformlar sürecinde uygulanan otoriter politikaları eleştiren ve rejimin geleceği üzerine o tarihte yaygın olan belirsizlik düşüncesini taşıyan Helsey'in yazısı Türkiye'de yoğun bir tepki ile karşılaşmış ve ayrıca Türk hükümetini de harekete geçirmiştir. Bu makale, Helsey'in yazıları üzerinden, tek parti döneminin 1926 yılında dışarıdan bir göz tarafından nasıl görüldüğünü, bu görüşleri diğer gözlemciler ile de kıyaslayarak değerlendirmektedir. Makalenin esası, Helsey'in başka verilerle de sınanan bu görüşleri üzerinden tek parti döneminin bu ilk zamanlarına ait bilgileri yeni bir bakış açısı üzerinden ele almak üzerine kuruludur. Makalenin vardığı sonuç, 1926 yılında Türkiye'deki rejimin bir yıl sonrasının dahi dışarıdan bakan bir göz için son derece belirsiz görüldüğü ve bu söylemin Ankara'yı da aynı şekilde rahatsız ettiği şeklindedir.

---

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (fatihselcuk35@gmail.com), (Orcid: 0000-0002-0505-0539).

Anahtar Kelimeler: Tek parti dönemi, Türk modernleşmesi, Atatürk dönemi, Fransız basını, Türk-Fransız ilişkileri

Kemalist Türkiye in 1926 Through the Eyes of French Journalist Edouard Helsey

Abstract

The modernization process of Atatürk-era Türkiye has been a remarkable one for Westerners, who for centuries have viewed the East with a settled set of judgments and curiosity. In the early years of the Republic, a wide range of publications on the new regime and its practices emerged in the West. Many journalists published reviews on Türkiye during these years. One of them was Edouard Helsey, who came to Türkiye in 1926 on behalf of *Le Journal*, one of the leading newspapers in France, and prepared a series of articles. This series of articles, published in *Le Journal* on October 16-20, 1926, examined Türkiye in 1926 in terms of development, modernization and the nature of the regime. Helsey's article, which generally criticized the authoritarian policies implemented during the reforms and conveyed the "uncertainty" about the future of the regime that was prevalent at the time, was met with an intense reaction in Turkey and also mobilized the Turkish government. Through Helsey's writings, this article evaluates how the one-party era was viewed by an outsider in 1926, comparing these views with those of other observers. The essence of the article is based on Helsey's views, which are also tested with other data, in order to provide a new perspective on these early years of the one-party era. The article concludes that in 1926, the regime in Türkiye was seen as extremely uncertain even one year ahead to an outsider's eye, and that this discourse disturbed Ankara in the same way.

Keywords: Single party period, Turkish modernisation, Atatürk period, French press, Turkish-French relations

Giriş

Cumhuriyet'in ilk yılları, Doğu'yu merak eden Batılıların Türkiye'yi ilgiyle takip ettikleri bir dönemdir. Bu dönemde genç Cumhuriyet'in hemen her alanda köklü reformlara girişmesi Batı dünyasının bu ülkeye olan ilgisini daha da artırmıştır. Dönemin en önemli iletişim araçlarının başında gelen gazeteler,

Türkiye'ye çok sayıda muhabir göndermişler ve gelişmeleri okuyucularına aktarmışlardır. Böylelikle, Türkiye'ye dair çok sayıda haber ve inceleme yazısı Batı'da Türk ve Türkiye imajının şekillenmesine katkıda bulunmuştur.¹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Batı kamuoyunun Türkiye ile ilgilenmesi için pek çok sebep vardır. Uzun ve kanlı bir mücadelenin sonunda kurulan Cumhuriyet rejimi, yüzlerce yıllık başkentini değiştirmiş, hilafet gibi köklü bir kurumu kaldırmış ve hemen her alanda kapsamlı reformlar sürecine girmiştir. Tüm bunlar Batılılar açısından ilgi uyandıran gelişmeler olmuştur. Fakat aynı zamanda genç Cumhuriyet, kuruluşunun ilk yıllarında gerek ekonomik gerek siyasi gerekse sosyal anlamda içeride ve dışarıda çok sayıda tehdit ile baş etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle, Cumhuriyet'in ilk yılları Batılılar açısından merak konusu olmasının yanı sıra aynı zamanda belirli bir gizemi de beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet'in doğum sancılarının yaşandığı bu süreçte yeni başkent Ankara ile muhalefetin merkezi haline gelmeye başlayan eski başkent İstanbul arasında tansiyon uzunca bir süre düşmemiş, hilafetin kaldırılmasının ardından bu muhalefet Ankara'da da açığa çıkmıştır. Ankara'da başını Mustafa Kemal Paşa'nın eski silah arkadaşlarının çektiği muhalefet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) adı altında bir araya gelmiştir. Bu partinin kurulmasından kısa bir süre sonra, 1925 Şubat'ında Doğu'da çıkan silahlı bir isyan (Şeyh Said İsyanı) ancak TBMM'den çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu'nun getirdiği sıkıyönetim yetkileri ve askeri hareket sayesinde bastırılabilmiştir. Bu süreçte Takrir-i Sükun Kanunu'ndan güç alan hükümet İstanbul'daki muhalif basını susturmuş, isyanın bastırılmasından sonra da İstiklal Mahkemeleri'nce TCF'nin faaliyetlerine son verilmiştir. Aynı yıl, Şapka Kanunu'na karşı ülkenin bazı yerlerinde irili ufaklı protestolar ortaya çıkmış ve bu protestolar da İstiklal Mahkemeleri eliyle bastırılabilmiştir. Bundan bir yıl sonra da İzmir'de ülkenin kurucu lideri Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmeye yönelik bir suikast planı son anda deşifre olmuş ve muhalefetin tasfiyesine varacak

---

¹ Fatih Selçuk, *Fransız Basınında Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi (1922-1938)*, 1. Baskı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2020; Pınar Dost-Niyego, *Le Bon Dictateur: L'Image de Mustafa Kemal Atatürk en France (1919-1938)*, 1. Baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2014; S. Eriş Ülger, *Alman Basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti (1910-1944)*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995; Mustafa Yılmaz, *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye'si*, 1. Baskı, Phoneix Yayınları, Ankara, 2002; Bige Yavuz, "Fransız Gözüyle Atatürk Devrimi Üzerine Genel Değerlendirmeler", *Belleten*, LX, Sayı 228, Ağustos 1996, ss. 443-464. Bu dönemde Türkiye'ye dair artan ilgiyi yansıtan bazı eserler için bkz. Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, çev. Fethi Ülkü, 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001; C. Armstrong, *Bozkurt*, çev. Gül Çağalı Güven, 1. Baskı, Nokta Kitap, İstanbul 2005; Philippe de Zara, *Mustapha Kémal: Dictateur*, 1. Baskı, Fernand Sorlot, Paris, 1936; Lio Linke, *Allah Dethroned: A Journey Through Modern Turkey*, 1. Baskı, Constable and Company Ltd., London, 1937; Willy Sperco, *Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938)*, çev. Zeki Çelikel, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2001; Arnold Toynbee, *Türkiye: Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, çev. Kasım Yargıcı, 1. Baskı, Milliyet Yayınları, y.y.b., 1971.

ölçüde bir yargılama süreci yaşanmıştır.² Ayrıca bu süreçte yurtdışına çıkmış ya da çıkarılmış olan muhalefet, rejim karşıtı faaliyetlerini sürdürmüştür.³ Bunlardan bağımsız olarak, Musul meselesi nedeniyle İngiltere ile olan ilişkiler son derece gergin bir seyir izlemiş ve Anadolu'ya göz dikmiş olan İtalyan tehlikesi de yakından hissedilmiştir.⁴ Bu manzara içerisinde türlü zorluklar ile karşılaşan rejimin ne kadar süre yaşayabileceği, muhalefetin durumunun ne olacağı, halkın radikal reformları ne ölçüde benimseyeceği, yeni başkent Ankara'nın bu ünvanı ne kadar süre taşıyabileceği yahut rejimin ve reformların liderinin aniden ölmesi durumunda neler olabileceği soruları Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yabancı gözlemciler tarafından sıklıkla sorulmuştur.⁵ Tüm bunlar bizi şu ön sonuca ulaştırmaktadır: Cumhuriyet'in ilk yıllarında, en azından tek parti yönetiminin kurumsallaşma ve yerleşme yolunda önemli adımlar attığı 1927 yılına kadar,⁶ dışarıdan bakan gözler için ülkenin geleceğine dair soru işaretlerinin doğmasına

² Faruk Alpkaya, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, Ankara, 1998; *Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti, Maarif Vekâleti*, Ankara 1931, ss. 142-162, 189-195; Mete Tunçay, *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, ss. 27-90, 127-149; Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, çev. Gül Çağalı Güven, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013; Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salihoglu, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 213-248; Osman Selim Kocahanoğlu, *Atatürk'e Kurulan Pusu: İzmir Suikastinin İçyüzü*, Cilt:1, 5. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul, 2020, s. 49 vd.; Uğur Mumcu, *Gazi Paşa'ya Suikast*, 26. Baskı, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı, Ankara, 2017; "Türkiye Yıllık Rapor 1925", haz. Sir. R. Lindsay, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1925-1926)*, der. Ali Satan, çev. Nilgün Elgin, 1. Baskı, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 32; Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2018, ss. 426-271.

³ Hakkı Uyar, *Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, ss. 99-115.

⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 253 vd. Kürkçüoğlu, Türkiye'nin Musul konusunda İngiltere ile anlaşma yoluna girmesinin nedenlerinden birisi olarak Türkiye'nin dışarıdaki yalnızlığını gösterir ve İtalyan tehlikesinin Türkiye'nin İngiltere ile uzlaşmak istemesinde önemli bir etken olduğunu savunur. Bkz. Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, ss. 301-305. Ayrıca bkz. Mustafa Salep, "İtalya'nın Yayılmacı Dış Politikasının İki Savaş Arası Dönemde Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, Mart 2022, ss. 124-127.

⁵ Örnekler için bkz. Dost-Niyego, *a.g.e.*, ss. 141-254; Selçuk, *Fransız Basınında*, ss. 86-95.; Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 207-211; Nuri Karakaş ve Fatih Selçuk, "Fransız Basınında Şeyh Said İsyanı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, XII, Sayı 4, 2021, ss. 880-908.

⁶ *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, 1927; Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, ss. 139-140; Esat Öz, *Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım: 1923-1945*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, ss. 99-101, 141; *C.H.P. 25 Yıl*, Ulus Basımevi, Ankara, 1948, ss. 20-21; Cemil Koçak, "Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şeflik/Millî Şef", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Kemalizm*, Cilt:2, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinçil, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 119-137; Meral, "Oybirlikli Demokrasi Açısından 1920-1945 arasında TBMM'deki Oylamalar", *Mete Tunçay'a Armağan*, der. Mehmet Ö. Alkan, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 725-750; Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul,

neden olabilecek pek çok etken vardır. Bu ilk yıllar pek çok açıdan belirsizliklerle doludur; hatta bir yıl sonrasında ne olabileceği hakkında dahi şüpheler söz konusudur.⁷ Bu bakımdan kimi yönleriyle 1920'ler Türkiye'sinde süreç, tarih yazımında da hakim olduğu şekliyle, en başından beri bugün bilinen mutlak sona doğru ilerleyen *teleolojik* bir seyir izliyor görünmemektedir. Makalenin temel hareket noktasını bu bakış açısı oluşturmaktadır.⁸

Bu makalede, 1926 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş olan Fransız gazeteci Edouard Helsey'in⁹ Fransa'nın en önde gelen gazetelerinden *Le Journal'de* yayımladığı bir yazı dizisi ele alınmıştır. 16-20 Ekim 1926 tarihleri arasında beş kısım

---

1992, s. 31; Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii*, Cilt:1, 1. Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, ss. 68-73. Türkiye'deki Fransız temsilcilerin Paris'e gönderdikleri "1927 Raporu", bu yılda partinin ve rejimin otoritesinin nasıl değiştiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bkz. Dost-Niyego, *a.g.e.*, s. 157. Ayrıca bkz. Dost-Niyego, *a.g.e.*, s. 202.

⁷ Bilâl N. Şimşir, *Ankara...Ankara...: Bir Başkent'in Doğuşu*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, ss. 276-277, 295; "Türkiye Yıllık Rapor 1925", *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1925-1926)*, ss. 33-34; Selçuk, *Fransız Basınında*, ss. 401-413; Dost-Niyego, *a.g.e.*, ss. 229-232. Bu kuşklar içeride de hissedilmiştir. Bkz. Falih Rıfkı Atay, *Eski Saat*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2021, s. 208;

⁸ Tarih yazımında egemen bir yöntem olarak kendisini gösteren *teleolojik* bakış açısının Türkiye'de tek parti dönemi ile ilgili olarak kapsamlı bir eleştirisi Cemil Koçak tarafından yapılmıştır. Giriş kısmında zikrettiğimiz yöntem, Koçak tarafından Türkiye'nin çok partili sisteme geçtiği 1945-1950 dönemlerini incelemek için uygulanmış ve çok partili sisteme geçerken, sürecin daima bugün bilinen sona doğru gidecek bir şekilde ilerlemediği görüşü savunulmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz *teleolojik* seyir ve eleştirisi hakkındaki aktarımlar için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İkinci Parti*, Cilt:1, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 13-40, 542 ve 744. Karl Popper da "Şimdi olan, *ilelebet devam edecektir; ve olayların akışını etkileme, hatta değerlendirme çabaları güllüncüdür.*" şeklindeki tarihselci/tarihselci (*historicism*) yazıma karşılık olarak, toplumsal meselelerde kesin öndeğerlerin yapılamayacağını öne sürmektedir. Karl R. Popper, *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev. Sabri Orman, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s. 29, 33, 61.

⁹ 14 Nisan 1883 tarihinde Paris'te dünyaya gelen Edouard Helsey, gazeteciliğe genç yaşlarında adım atmıştır. Mesleğinin ilk zamanlarında kültür-sanat, ilerleyen süreçlerde de dış politika üzerine yazılar yazmaya başlamıştır. İlk defa 1906 tarihli bir gazetede yazılar yayımlayan Helsey, birkaç yıl boyunca *Le Figaro* ve *La Liberté* gibi gazetelerde de faaliyet yürütmüştür. 1910 yılında ise *Le Journal* gazetesine katılarak kariyerini siyasi ve diplomatik muhabirlik ile sürdürmüştür. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki dönemde Avrupa'nın hemen her ülkesinde bulunan Helsey, kaleme aldığı haberler ve röportajlar ile buralardaki gelişmeleri Fransız kamuoyuna aktarmıştır. Helsey'in Türkiye ile ilgili ilk temasları da savaş sonrası döneme tekabül etmiştir. 1922 yılının son dönemlerinde, o tarihte Ankara Hükümeti ile savaş halinde bulunan Yunanistan'da muhabirlik yapan Helsey, daha sonra Lozan Barış Konferansı'nı takip etmek üzere İsviçre'ye geçmiş ve konferans sürecini *Le Journal* gazetesini üzerinden Fransız kamuoyu ile paylaşmıştır. 1925 yılında ise Helsey, Fas ve Suriye'yi ziyaret etmiş, buralar hakkında haberler yapmış ve ardından İngiltere, Çekoslovakya, Polonya, Avusturya, Macaristan, Yugoslavya ve Bulgaristan'a giderek çok sayıda yazı dizisi kaleme almıştır. Edouard Helsey ile ilgili olarak Fransa Milli Kütüphanesi'nin süreli yayınlar kataloğunda yaptığımız araştırmada ona dair onlarca yazıya ve habere rastladık. Burada derlediğimiz kısa biyografisi bu yazı ve haberlere dayanmaktadır. Burada yalnızca kronolojik olarak her seneden birkaç örnek vermekle yetineceğiz. Bkz. Edouard Helsey, "Tragédie et Comédie", *Gil Blas*, 23 Temmuz 1906, s. 3; Edouard Helsey, "Le Salon de La Nationale", *Le Journal*, 15 Nisan 1910, s. 6;

olarak yayımlanan bu yazı dizisi, 1926 Türkiye'sini kalkınma, modernleşme ve rejimin niteliği üzerinden ele almaktadır. 1926 yılı Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki rejim meselesinde son derece önemli bir dönemektir. İzmir'de Gazi'ye karşı girilen suikast teşebbüsü ve ardından yapılan yargılamalar ve hemen akabinde, bir sonraki yıl hem fırka hem de TBMM içerisinde gidilen kapsamlı değişiklikler bu süreçte cereyan etmiştir. 1926 yılının Ekim ayında yayımlanan ilgili yazı dizisinin analiz edildiği bu makale, Helsey'in bakış açısı üzerinden tek parti döneminin 1926 yılında dışarıdan bir göz tarafından nasıl görüldüğünü ortaya koymaktadır. Elbette buradaki görüşler, gazeteciliğin ve yazarlığın doğası gereği, büyük ölçüde öznel ve hatta -her ne kadar belgelenemese de- belirli bir kasıt dahi barındırmış olabilir. Bu sebeple, yazı dizisinde Helsey'in bize sunduğu veriler bütünsel bir şekilde kabul edilmemekte ve diğer yabancı gözlemcilere ait birinci el kaynaklar ile olabildiğince sınanmaktadır. Makalenin ana tezi, 1926 yılında Türkiye'deki rejimin yabancılar açısından pek çok noktada belirsizliklerle dolu olduğudur. Bu ve buna benzer türde yapılan eleştiriler, Ankara'yı son derece rahatsız etmektedir.

Edouard Helsey'in İstanbul'a Gelişi ve Bir Fransız'ın Ona Anlattıkları

Avrupa diplomasisinin son derece hareketli olduğu bir dönemde çok sayıda ülkede muhabirlik yapan Edouard Helsey'in 1926 yılındaki bir diğer durağı

Le Figaro, 7 Haziran 1911, s. 5; Edouard Helsey, "En Suivant Les Armées", *Le Journal*, 21 Kasım 1914, s. 1; Edouard Helsey, "Le 'Journal' Avec L'Armée d'Orient", *Le Journal*, 23 Kasım 1915, s. 4; Edouard Helsey, "Enquête Dans Les Pays Libérés", *Le Journal*, 2 Ocak 1919, s. 1; Edouard Helsey, "Une Enquête À Berlin", *Le Journal*, 1 Eylül 1919, s. 1; Edouard Helsey, "Au Caire", *Le Journal*, 21 Şubat 1920, s. 1; Edouard Helsey, "Les Grands Enquêtes du 'Journal'", *Le Journal*, 28 Mart 1920, s. 1; Edouard Helsey, "Le Retour de M. Clémenceau", *Le Journal*, 21 Nisan 1920, s. 1; Edouard Helsey, "Chez Nos Amis de Tchéco-Slovaquie", *Le Journal*, 13 Mart 1921, ss. 1-2; Edouard Helsey, "L'Allemagne Convalescente", *Le Journal*, 16 Nisan 1921, s. 1; Edouard Helsey, "Avant Le Conclave", *Le Journal*, 31 Ocak 1922, s. 1; Edouard Helsey, "Athènes S'Attend À Tous Les Désastres", *Le Journal*, 9 Ekim 1922, s. 1; Edouard Helsey, "Le 'Journal' En Turquie", *Le Journal*, 5 Kasım 1922, s. 1; Edouard Helsey, "Un Effort Sérieux S'Impose Dans La Ruhr", *Le Journal*, 9 Şubat 1923, s. 1; Edouard Helsey, "La Conférence de Lausanne Est Ouverte", *Le Journal*, 21 Kasım 1922, s. 1; Edouard Helsey, "Une Journée Historique", *Le Journal*, 2 Aralık 1925, s. 1; Edouard Helsey, "Comment La Tchecoslovaquie Sauva Sa Monnaie", *Le Journal*, 19 Temmuz 1926, ss. 1-2; Edouard Helsey, "Les Grandes Enquêtes du 'Journal' ", *Le Journal*, 6 Ağustos 1926, s. 1; Edouard Helsey, "L'Enquête du 'Journal' En Pologne", *Le Journal*, 8 Ağustos 1926, s. 1; Edouard Helsey, "Le 'Journal' En Autriche", *Le Journal*, 17 Ağustos 1926, s. 1; Edouard Helsey, "Le 'Journal' En Hongrie", *Le Journal*, 29 Ağustos 1926, s. 1; Edouard Helsey, "Une Grande Enquête du 'Journal'", *Le Journal*, 1 Eylül 1926, s. 1; Edouard Helsey, "Le 'Journal' Dans Les Balkans", *Le Journal*, 2 Eylül 1926, s. 1; Edouard Helsey, "Le 'Journal' À Sofia", *Le Journal*, 4 Eylül 1926, s. 1; Edouard Helsey, "Le 'Journal' En Bulgarie", *Le Journal*, 5 Eylül 1926, s. 1. Helsey 1930'lu yıllarda da *Le Journal* gazetesi adına çok sayıda ülkede tetkiklerde bulunacaktır. Bkz. *Cumhuriyet*, 2 Mart 1933, s. 6; *Vakit*, 6 Mart 1933, s. 6.

Türkiye olmuştur. Helsey'in 1926 yılının Ekim ayının başlarında Türkiye'de olduğu, yazılarında şahit olduğunu ifade ettiği bazı olaylardan (örneğin İstanbul'un kurtuluşunun kutlanmasından) anlaşılmaktadır. Helsey'in Türkiye ziyaretinde uğradığı ilk şehir İstanbul'dur. Henüz üç yıl önce "başkent" ünvanını kaybeden ülkenin bu en büyük şehri, o tarihte Türkiye'yi ziyaret eden yabancıların Ankara'da kurulan yeni rejime karşı bakışını önemli ölçüde etkileyecek kadar derin bir atmosfere sahiptir. Bu biraz da Ankara'nın şanssızlığıdır; zira o dönemin ulaşım vasıtaları ve imkanları nedeniyle Türkiye'ye deniz veya demiryolu ile gelmek durumunda olan hemen herkes ilk olarak İstanbul'a adım atmaktadır. Bu durumda, o tarihte Ankara'ya karşı muhalefetin merkezi konumunda olagelmış İstanbul'un, bu şehre adım atan yabancıları kendi havası içerisine çekmemesi için hiçbir neden yoktur. Ayrıca Helsey, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonraki süreçte Türk-Fransız ilişkilerinin henüz tam olarak istenen seviyeye gelemediği, Türkiye'nin milli bir devlet olma yoluna attığı adımların yabancıların yoğun şikayetlerine neden olduğu ve Ankara'nın dahi henüz bir başkent olarak Fransa ve müttefikleri tarafından tam olarak ciddiye alınmadığı bir dönemde İstanbul'a gelmiştir. Tüm bu olgular, Helsey'in yazı dizisinde kendisini fazlasıyla göstermektedir.¹⁰

Edouard Helsey, 16 Ekim 1926 tarihli *Le Journal* gazetesinin ana sayfasında başkışede yayımlanan ilk yazısında İstanbul'a ayak bastığı anları anlatmaktadır. Helsey'in bu ilk yazısı tek bir fotoğrafla zenginleştirilmiştir. Bu fotoğraf, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1926 Ekim'inde İstanbul Sarayburnu'nda açılan -ilk- heykeline aittir. Fotoğraf Helsey tarafından çekilmemiş, ünlü *Illustration* dergisinin kapağundan alınmıştır. Bu heykelin yazının daha en başında görsel olarak tercih edilmesi manidardır. Zira bu heykel, gerek inşa edildiği tarih, gerek görüntüsü, gerekse bulunduğu konum olarak son derece önemli mesajlar içermektedir.¹¹ Her şeyden önce heykel, genç Cumhuriyet'in çok sayıda siyasi badire (içeride siyasi muhalefet, Musul meselesi, Şeyh Said İsyanı, İzmir Suikastı) atlattığı ilk üç yılının ardından, İzmir'deki suikast girişiminden çok kısa bir süre sonra, muhalefetin simgesi olarak bilinen eski başkent İstanbul'un tam ortasına dikilmiştir. Heykel, sağ eli belinde, sol eli ise yumruğunu sıkan, gövdesi dik, gözleri

¹⁰ Helsey'in "Kemalist Türkiye" yazı dizisi, ilk olarak 15 Ekim 1926 tarihli *Le Journal* gazetesinde ana sayfadan duyurulmuştur. Bu duyuru, Helsey'in açık bir tarafsızlık içerisinde olduğunu iddia etmektedir. Bkz. *Le Journal*, 15 Ekim 1926, s. 1.

¹¹ *L'Illustration*, 3 Ekim 1926, s. 1. 1935 yılında İstanbul'a gelen bir Fransız gazeteci de kendilerini adeta bu heykelin karşıladığını ifade ederek, heykelin bulunduğu konumun ve verdiği siyasi mesajın önemine dikkat çekmektedir. Bkz. Marcel Sauvage, "La Turquie Dévoilée", *L'Intransigeant*, 30 Temmuz 1935, s. 1. Benzer bir yorum için ayrıca bkz. Stefan Plaggenborg, *Tarihe Emretmek: Kemalist Türkiye, Faşist İtalya ve Sosyalist Rusya*, çev. Hulki Demirel, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 244.

keskin bir bakışla ufku gözleyen, sivil takım elbiseli bir Gazi resmetmektedir. Marmara Denizi'nden ya da Karadeniz'den eski başkent İstanbul'un sularına giren herhangi bir deniz aracını -ki bu tarihte yolculukların önemli bir kısmı deniz yoluyla yapılmaktadır- ilk olarak bu Gazi heykeli karşılamaktadır. Çünkü heykel, konum olarak tam da böyle bir noktaya yapılmıştır. Ahmet Emin Yalman'ın tanımıyla “*rehber Mustafa Kemal Paşa Hazretleri*”,¹² kendisine muhalif bir tutum takınan eski başkentten göbeğinde, adeta “*Buradayım*” demektedir. Bu bakımdan heykeli dikmek için seçilen bu nokta ve ayrıca zamanlama hiç de tesadüf değildir.¹³ Nitekim o günlerde gazeteler de heykelin nereye dikileceğini uzun uzun tartışmışlar ve heykelin dikileceği yerin ve vereceği siyasi mesajın bu yönde olması gerektiğinin de önemine dikkat çekmişlerdir.¹⁴

Gazi Heykeli İstanbul'a ayak basan Helsey'i tüm ihtişamıyla karşılarken, bu süreçte eski başkent ile yeni başkent arasındaki soğukluk henüz tam olarak geçmiş değildir. İstanbul, henüz Cumhurbaşkanı tarafından ziyaret dahi edilmemiştir (1927'de ziyaret edecektir). Bu soğukluk o denli belirgindir ki, bazı yabancı gözlemciler göre Gazi'nin İstanbul'u ziyaret etmiyor oluşu bu eski başkente karşı bir tür “*cezalandırma*” ya da “*üvey evlat muamelesi yapma*” anlamına gelmektedir.¹⁵ Yine de İstanbul Helsey'in ayak bastığı günlerde ülkenin en büyük ve en gelişmiş şehri olma özelliğini sürdürmektedir. Merkezi yerlerinde hatırı sayılır bir gayrimüslim nüfus, özellikle ticaret, zanaat, sanat ve kültür alanlarında etkindir. Yabancı diplomatik temsilciliklerin önemli bir kısmı hala burada bulunmayı sürdürmekte ve yeni başkent Ankara'ya gitmemekte adeta diretmektedir.¹⁶ Bu süreçte Ankara ise kendisine karşı geliştirilebilecek her türlü tutum konusunda son derece hassastır; tıpkı otomobili yeni kullanmaya başlayan acemi bir şoför gibidir, ileri giderken sürekli aynalarını kontrol etmekte, ardını, sağını ve solunu gözlemektedir. Geriye baktığı zaman gördüğü ise kan, gözyaşı, boyunduruk ve yok olma korkusudur. Bunların temelinde ise yabancılara verilen tavizleri, yarı bağımlı bir idareyi, liyakatsiz idarecileri, cehaleti ve pek çok toplumsal sorunu

¹² Ahmet Emin [Yalman], “Müncilikten Sonra Bânilik”, *Vakit*, 16 Kânunusani [Ocak] 1923, s. 1.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aylin Tekiner, *Atatürk Heykelleri (Kült, Estetik, Siyaset)*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 69-76.

¹⁴ Heykelin dikileceği yerin ve taşıyacağı anlamın hem içeriye hem de dışarıya karşı nasıl bir mesaj vereceğine dair o dönemin gazetelerinden örnekler için bkz. Bkz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci ve Abdullah Uçman, *Atatürk Devri Fikir Hayatı*, Cilt:2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, ss. 367-368, 373.

¹⁵ Toynbee, *a.g.e.*, s. 254. Gazi'nin İstanbul'u ziyaret ettiği 1927 tarihinde, bu ziyaret hakkındaki görüşlerini hemen sonra Berlin'e ileten Almanya Büyükelçisi'nin 7 Temmuz 1927 tarihli raporu için bkz. Cemil Koçak, *Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 204-206. Büyükelçi burada İstanbul'da daha önce yapılan “*üvey evlat muamelesinin*” son bulmasını olumlu bir gelişme olarak değerlendirmektedir.

¹⁶ Bu konu hakkında bkz. Şimşir, *Ankara*, ss. 229-411.

görmektedir. Bu bakımdan genç Cumhuriyet, önüne bazı hedefler koymuş olmakla beraber pek çok konuda hassastır ve kırmızı çizgileri çoktur. Helsey bunu daha ilk andan itibaren hissetmeye başlayacaktır.

Böyle bir atmosfer içerisinde “İstanbul’un kaldırımlarına hiç ayak basmamıştım” diyen Helsey’in İstanbul’u ziyareti onun açısından biraz hareketli başlamıştır. Kıyıya adım atar atmaz konuşma şansı bulduğu bir Fransız, kulağına şu sözleri fısıldamaktadır:

“Gazeteci misiniz? Yeni Türkiye’nin çeşitli yönleri üzerine yazılar mı yazacaksınız? Aman ne yazdığınıza dikkat edin. Buranın şakası yok. Birkaç ay önce, belki de sarhoş olan bir Türk subayı, gece vakti bir polis tarafından öldürüldü. Ordu telaşlandı. Ölü adamın arkadaşları cenazede gösteri yaptılar. The Times’dan meslektaşınız olan bir İngiliz muhabiri, sanırım Mac-Carhney, bir telgrafla bu haberi ülkesine gönderdi. Daha sonra kaldığı otelin resepsiyonundan geçiyordu ki, yanına iki emniyet mensubu geldi. İşlerini halletmesi için herhangi bir zaman tanımadan, valizlerini toplamasına bile izin vermeden, odasından çıkması istendi. Ardından limana götürüldü ve bir gemiye bindirildi. Gemi yaklaşık iki saat sonra Avrupa’ya doğru yola çıktı. Türkler böyledir! Onlara rahatsızlık vermek için Fransız olmanın ya da Lotus’da teğmen olmanın gerekli olmadığını görün.”¹⁷

Helsey’in yazısındaki bu ilk paragraf hiç de şaşırtıcı değildir. İlgili tarihte iki ülke ilişkilerinde gerginliğe neden olan Bozkurt-Lotus Davası, Fransızların ülkedeki Fransız nüfuzunu yok etmeye yönelik adımlar atacağı düşünülen Ankara’ya karşı şüphelerini ve kaygılarını artırmıştır.¹⁸ Helsey’in yanındaki Fransız da ona bu yönde kaygı verici beyanlarda bulunmuştur. Bu beyanların ardından Helsey, endişenin onu rıhtıma ayak bastığı ilk andan itibaren hiç bırakmadığını ima etmektedir. Bu durum, halihazırda belirli önyargılar taşıyan Helsey’in kaygılarını daha da artırmıştır. Helsey “Zaten kendimi bir garip hissediyorum. Acaba vahşiler arasında mıydım?” derken, yanındaki Fransız sözlerine devam etmektedir: “Burada garip şeylerle karşılaşacak, rahatsız edici sesler duyacaksınız. Angora’ya [Ankara’ya] gidin, orada olup biten hiçbir şey gizli kalamayacaktır. Yine de şunu kabul etmek zorundayız. Türkiye, son üç-dört yılda muazzam bir dönüşüm geçirdi. O kadar hızlı dönüştü ki, biraz maskeli baloya benziyor. Yine de bu, Fransızların burada kendilerine biçtikleri baskın konumdan vazgeçmeleri için de bir sebep değildir.”¹⁹

¹⁷ Edouard Helsey, “La Turquie Kémaliste: Précautions Oratoires”, *Le Journal*, 16 Ekim 1926, s. 1.

¹⁸ Ahmet, Özgiray, “Türk-Fransız İlişkileri (1924-1930)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XII, Sayı 1, 1992, ss. 65-80; Tezcan, Durmuş, “Bozkurt-Lotus Davasının Uluslararası Hukuktaki Yeri ve Önemi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4-5, 1995, ss. 267-274.

¹⁹ Edouard Helsey, “La Turquie Kémaliste: Précautions Oratoires”, *Le Journal*, 16 Ekim 1926, s. 1.

Helsey'e tavsiyeler veren bu Fransız, ona Fransa'nın Doğu'daki "muazzam" nüfuzundan bahsetmeyi de ihmal etmemektedir. Gerçekten de Fransa, her şey rağmen, gerek dilinin son derece yaygın bir şekilde konuşuluyor olması, gerek köklü eğitim kurumları, gerekse prestijiyile oldukça önemli bir manevi nüfuza sahiptir.²⁰ O tarihlerde Fransızlar, kendilerini daima geri kalmış yerlere medeniyet götüren bir millet olarak görmekte ve "medenileştirici" sıfatını adeta bir bayrak gibi taşımaktadırlar.²¹ Helsey de Fransa'nın Doğu'da genel olarak önemli bir ülke olduğunu bilmektedir; daha önce Suriye ve Mısır'ı da gezmiştir. Yine de Helsey, Türkiye'deki gerçekliğe pek hâkim değildir. Bu bakımdan İstanbul'a ayak basarken konuştuğu Fransız'ın verdiği bilgileri, önyargıları ile de örtüştüğünden, yer yer önemli bulmaktadır.

Helsey'e akıl veren Fransız'a göre Fransa Türkiye'deki nüfuzunu günden güne kaybetse de hala imrenilecek düzeyde bir manevi nüfuzu da söz konusudur. Fakat İstanbul'da mühim bir yere sahip olmadan bu gücü korumak mümkün değildir ve Türkiye'deki Fransızların cesareti de gün geçtikçe kırılmaktadır. "Bizlere ayrıcalık veren kapitülasyon rejimine uzun süredir alışkın olduğumuz için, yeni duruma uyum sağlayamayız." itirafında da bulunan bu kişi, Fransız nüfuzunu yeniden canlandırarak Fransızlara ihtiyaç olduğuna dikkat çekmekte ve Helsey'e yazdıkları yazılarda buraya gelecek yeni Fransızları da düşünerek hareket etme uyarısında bulunmaktadır.²² Onun ifadeleri Fransa'nın Doğu'daki nüfuzunun Lozan Barış Antlaşması'ndan önceki döneme göre azaldığını göstermektedir. Ayrıca bu kişinin özellikle Kapitülasyonların kaldırılmasının Fransızlara vurduğu darbeye dikkat çekmesi manidardır. Bu noktada Türkiye'nin birtakım hassasiyetlerini "yabancı düşmanlığı" şeklinde değerlendiren Fransız, "Öte yandan, ülkenin mevcut yöneticileri her koşulda aşırı bir duyarlılık gösteriyorlar. En ufak bir kelime bile onları endişelendiriyor ve incitiyor." diyerek uyarılarına bir yenisini eklemektedir. Türklerin özellikle Bozkurt-Lotus hadisesi ile birlikte Fransa'ya karşı bir tür öfke patlaması yaşadıklarını da ekleyen Fransız, Fransız basınının bu süreçte yazdıklarının Ankara'yı çok kızdırdığını dile getirerek, son olarak şunları söylemektedir: "Bu durumdan nasıl kurtulacağız? Daha ne kadar böyle devam edecek? İşte bunlar, geldiğiniz ülkedeki koşullardır. Le Journal gazetesi İstanbul'da geniş çapta okunmaktadır. Yazılarınız resmen yutulacak. Uсталıkla yapılacak birkaç pohpohlama, Angora [Ankara] halkını büyüleyecektir. Sert ya da aşağılayıcı bir ton ise onları çileden çıkaracaktır. Övülme yi pek severler. Üzerlerine atfedilen en ufak bir yakıştırmaya çılınca bir önem

²⁰ Toynbee, *a.g.e.*, s. 273; Selçuk, *Fransız Basınında*, ss. 21-36.

²¹ Mathew Burrows, "Mission Civilisatrice': French Cultural Policy In The Middle East (1860-1914)", *The Historical Journal*, Vol. 29, No. 1, March 1986, ss. 109-135.

²² Edouard Helsey, "La Turquie Kémaliste: Précautions Oratoires", *Le Journal*, 16 Ekim 1926, s. 1.

veriyorlar. Yaban arılarından daha intikamcılardır. Yeni sıkıntılar baş gösterdiğinde şiddetli bir misilleme yapacaklardır ve ilk kurban siz olabilirsiniz.”²³

Bu tespitleri ve önerileri dikkatle dinleyen Helsey, yanındaki Fransız'a pek kulak asmadığını iddia etmektedir. Her şeyden önce ona göre “Muhabir, devlet adamı değildir!” ve ne gördüyse onu yazmalıdır: “Türkiye ile ilgili [de] yazılacak birkaç yazı ‘kutsal savaşı’ başlatmayacaktır! [...] Hiçbir şey çıplak gerçeği yenemez. Fransa'nın burada sürdürmesi gereken harika bir konumu olduğu için, orada [Türkiye'de] işlerin nasıl gittiğini bilmesi gerek[mektedir].”²⁴

Edouard Helsey'in Gözüyle Kemalist Modernleşme

İstanbul ve Ankara'daki incelemelerinin ardından *Le Journal* gazetesi için kaleme aldığı yazı dizisinde Helsey'in temas ettiği iki temel konu vardır. Bunlardan birincisi Türkiye'deki reformlar sürecidir. Diğeri ise Türkiye'deki iç siyaset ve rejim meselesidir. Helsey, yazısının ikinci bölümünü reformlar sürecine ayırmıştır. Reformlar sürecinde ilk olarak ülkenin kalkınmasına, ikinci olarak da o tarihte son derece güncel ve göz önünde olan bir konu olarak, şapka reformuna değinmektedir.

Türkiye'nin Kalkınması Meselesi

Bu dönemde Türkiye'deki reformların Batılıları şaşırttığı ve pek çok açıdan çeşitli yorumlara neden olduğu bilinmektedir.²⁵ Batılıları yüzlerce yıldır görmeye alıştıkları ve içten içe de merak ettikleri, *Binbir Gece Masalları*'nı andıran bir kültürün değişimi doğal olarak dikkat çekici olmuştur.²⁶ Fakat daha önce de ifade ettiğimiz üzere, genç ve bir o kadar da yorgun Cumhuriyet'in hem kültürel hem de ekonomik olarak dönüşüp kalkınabilmesinin hangi vasıtalarla ve imkanlarla yapılabileceği Batılıların gözünde bir soru işareti de olmuştur.²⁷ İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un Lozan Barış Konferansı sırasında Türkiye temsilcisi

²³ Edouard Helsey, “La Turquie Kémaliste: Précautions Oratoires”, *Le Journal*, 16 Ekim 1926, s. 1.

²⁴ Edouard Helsey, “La Turquie Kémaliste: Précautions Oratoires”, *Le Journal*, 16 Ekim 1926, s. 1.

²⁵ Selçuk, *a.g.e.*, s. 21 vd.; Niyego, *a.g.e.*, s. 139 vd.; Yılmaz, *a.g.e.*, s. 67 vd.; Zara, *a.g.e.*, s. 362-368 vd.; Lio Linke, *a.g.e.*, ss. 3-324; Charles H. Sherill, *Bir Amerikan Büyükelçisinin Gözünden Gazi Mustafa Kemal*, çev. Belirtilmemiş, 2. Baskı, Karakarga Yayınları, İstanbul 2018, s. 165 vd.; Gentizon, *a.g.e.*, s. 13 vd.; *Macar Basımında Mustafa Kemal Atatürk*, çev. ve der. Fethi Vecdet Erkun, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003; Yavuz, *a.g.m.*; *Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye'si*, 1. Baskı, Dahiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara, 1938, ss. 9-299.

²⁶ Selçuk, *Fransız Basımında*, ss. 56-57.

²⁷ Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ekonominin durumu hakkında bkz. Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 13 vd.

İsmet [İnönü] Paşa'yı ileride Türkiye'nin kendilerine gelecek para istemek zorunda kalacağını ima ederek tehdit etmesi bu bakış açısını ortaya koymaktadır.²⁸ Bu görüş, o dönemlerde Fransız gözlemcilerce de dile getirilmiştir.²⁹ Durumun bu denli açık olduğu bir ortamda Helsey de "reform gerçekten de gerekiyor." demekle ve şöyle devam etmektedir:

"Türkiye'nin büyük bir kısmı insani denemeyecek ölçüde ilkel ve zorlu şartlar altında yaşıyor. İnsanlar inlerde uyuyor, kaba deriler giyiyor ve darı ile besleniyorlar. Medeniyetleri, en kaba saba batıl inançlarla yoğrulmuş, anlaşılmasız dini uygulamalara dayanıyor. [Ülkedeki] Seçkinler, çoğu Ermeni ya da Rum olan bir avuç tefeciden ibaret. Ne refah ne de saygınlık var. Gazi'nin ekibi tüm bunları değiştirecek[miş]. [Peki] bunu nasıl yapacaklar? Kasabalar ve köyler mi inşa edecekler, hastaneler mi yapacaklar, işeyi mi sağlayacaklar, iş mi kuracaklar, düzeni mi tesis edecekler, [yoksa] eğitimin temelini mi atacaklar?"³⁰

Helsey'in bu konudaki yorumları diğer Batılılardan çok da farklı değildir; Türkler eğitimsizdir, yoksuldur ve kötü şartlarda yaşamaktadır.³¹ Bu durumda Türklerin, ülkenin varlıklı ve nitelikli kesimleri olan Gayrimüslimler olmadan neler yapabileceği de bir soru işaretidir. Ona göre, Türk nüfusu nitelik olarak o denli zayıf bir durumdadır ki, Türkiye'den İstanbul ve ülkedeki Kürt nüfusu çıkarılırsa ortada hemen hemen hiçbir şey kalmayacaktır. Ayrıca Kürt nüfus ülke için bir tehlike oluşturmayı sürdürmektedir.³² "İlkel şartlar altında yaşamayı sürdüren" Türkler arasında ise bir orta sınıf oluşturma çabası söz konusu olsa da bunlar çoğu zaman "safhülyalardan" ibarettir. Zira "Ermenileri katlederek [ve] Rumları [da] kitleler halinde sürerek, Küçük Asya değerli medeniyet mayalarından mahrum" edilmiştir. Bu sebeple Anadolu'da durum yalnızca bir "toz bulutundan" ibarettir ve "reformcuların [bugün] inşa etmek istedikleri temel [pek] görünmemektedir." Her şeyden önce kültürel, ahlaki ve entelektüel reformun öncesinde ülkedeki maddi iyileştirmeler en azından asgari düzeye getirilmelidir. Bunun için de Türkiye'nin sermayeye, teknik kadrolara ve ekipmana ihtiyacı vardır. "Yeni Türkiye'ye [ise] bunları yalnızca yabancılar sağlayabilir çünkü hiçbir şeyden hiçbir şey yapılamaz. Ancak [Türkiye'deki]

²⁸ İsmet İnönü, *İsmet İnönü'nün Hatıraları (Lozan Antlaşması I)*, Cumhuriyet Gazetesi, b.s.y., 1998, s. 130.

²⁹ Selçuk, *Fransız Basınında*, ss. 86-95.

³⁰ Edouard Helsey, "L'Ivresse de La Victoire", *Le Journal*, 18 Ekim 1926, s. 1.

³¹ Bu yönde ayrıntılı bir betimleme için bkz. C.C., "Le Souffrage Universel Et Les Troglodytes En Turquie", *Le Figaro*, 24 Eylül, 1930, s. 4.

³² Helsey bunu başka bir yazısında da ifade etmektedir. Bkz. Edouard Helsey, "L'Ivresse de La Victoire", *Le Journal*, 18 Ekim 1926, s. 1.

son derece dar ve şüpheli bir milliyetçilik sadece herhangi bir [dış] müdahaleyi değil, aynı zamanda her türlü yabancı işbirliğini de uzaklaştırmaya çalışıyor gibi görünmektedir.”³³

Görünen o ki Helsey, Türkiye'ye yönelik son derece olumsuz bir bakış açısı sunarak ona pek şans tanımamakta, Türklerin tek başlarına pek bir varlık ifade edemeyeceklerini ifade etmek istemektedir. Ayrıca Helsey, Türkleri, Ermenileri ve Rumları katleden bir topluluk olarak okuyucularına sunmaktadır. Bunun, yani Gayrimüslim kitlelerin olmayışının sonucunda ise Anadolu, Helsey'in deyimiyile, adeta bir “*toz bulutu*” halini almıştır. Helsey bir konuda son derece haklıdır; Yeni Türkiye'nin savaş sonrası dönemde nitelikli insan, altyapı ve sermaye güçlüğü çektiği açık bir gerçektir.³⁴ Bunu Ankara da bilmektedir, fakat kapitülasyonlar ve Düyun-u Umumiye hatıraları yeni rejimin zihninde hala canlıdır. Yeni rejim, imkanlar dahilinde kendisi yapmak, dışarıya bağımlı olmamak arzusundadır.

Bu noktada Helsey, tüm bu olumsuz şartlar içerisinde yabancılarla işbirliği yapmak istemeyen Gazi ve ekibinin neler yapabileceğini sorgulamaktadır. Ona göre yapılması gerekenler açık bir şekilde ortadadır: “*Yollar inşa etmek, kasaba ve köyleri temizlemek, hastaneler kurmak, iş yaratmak ve düzeni sağlamak*”. Fakat Mustafa Kemal bunlardan çok önce “*atalarının geleneklerini altüst ederek geri kalmış olan toplumu dönüştürmek*”, “*dünyaya örnek olmak*” ve tıpkı “*Alaaddin'in sarayı gibi coşkulu bir hayalden doğan ideal bir Türkiye*” yaratmak istemektedir; yani altyapı ve üstyapı gibi somut reformlar yerine, kültürel bir reform sürecini öncelikli görmekte ve bunda da acele etmektedir. Bu noktada Helsey, yaşlı bir İngiliz'in bir zamanlar kendisine “*Bu cesur Jön Türkler büyüleyici çocuklardır. Yalnızca, ilk adımı atmadan evvel ikinci adımı atmak gibi küçük bir kusurları var.*” dediğini de anımsamakta, Türklerin görüntüye ve söyleme daha çok önem verdiklerini düşünmektedir. Ona göre Türkler nezdinde, “*her şeyden önce, ilerleme yolunda nasıl yüründüğünü göstermek önemli görül[mektedir].*”³⁵

Şapka İnkılabı ve Helsey'in Değerlendirmeleri

Helsey'in de dikkat çektiği üzere Türkiye'de hemen her alanda bir kalkınma ihtiyacı vardır. İmkanlar ise son derece kısıtlıdır; sadece engin ve bir o kadar bitkin Anadolu topraklarının üzerinde değil, rejimin geleceği önünde de bir “*toz bulutu*” vardır. Belki de bu sebeple yeni rejim, dünyanın gözünde dışsal

³³ Edouard Helsey, “Angora”, *Le Journal*, 19 Ekim 1926, s. 1. Yakın zamanda gerçekleşen Şeyh Said isyanı hakkında Fransız basınında yapılan bu türdeki değerlendirmeler için bkz. Karakaş ve Selçuk, *a.g.m.*

³⁴ Çağlar Keyder, *a.g.e.*, s. 13; Toynbee, *a.g.e.*, ss. 227-264; Falih Rıfkı Atay, *Ankara*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2018, s. 98; Ahmet Emin [Yalman], “Müncilikten Sonra Bânilik”, *Vakit*, 16 Ocak 1923, s. 1; Kaplan v.d. *a.g.e.*, ss. 69-70.

³⁵ Edouard Helsey, “L'Ivresse de La Victoire”, *Le Journal*, 18 Ekim 1926, s. 1.

görünümüne ve bu görünümünü ortaya koyan söylemlere çok önem vermiştir. Bu türde bir söylemin en açık şekilde görüldüğü alan, 1925 yılında bizzat Gazi'nin inisiyatifi ile hayata geçirilen şapka reformu olmuştur denebilir. O tarihe kadar Batı ile özdeşleşmiş olan bir başlık olan şapka, 1925 yılında yayımlanan bir kanunla memurlara doğrudan, vatandaşlara ise dolaylı bir şekilde zorunlu kılınmıştır.³⁶ Bu reform, özellikle rejimin asayiş ve bürokratik olarak ulaşım ve kontrol imkanı bulabildiği şehirlerde görece daha kolay ve hızlı bir şekilde uygulanabilmiştir.³⁷ Bu bakımdan Helsey'in İstanbul'a geldiği ilk anda dikkatini çeken yegane unsur toplumun -aslında onun o an için gördüğü İstanbul şehrinin- geçirdiği dışsal değişim olmuştur. Bu değişim Helsey'i son derece şaşırtmıştır ve yazı dizisinin yalnızca bir bölümünü (ikinci kısmını) buna ayırmıştır.

Le Journal gazetesinin 17 Ekim 1926 tarihli nüshasındaki ikinci yazısında Helsey, İstanbul'a adım attığı ilk anda gözlerine inanamadığını ifade etmektedir. Yaşadığı şaşkınlığın etkisiyle gözlerini ovuşturduğunu heyecanlı bir dille anlatan Helsey, ilk olarak Türkiye'nin "her şeyden önce insanların bizim gibi giyinmediği bir ülke" olduğunu anımsamaktadır. Ona göre şapka reformuna kadar Müslümanların başlık olarak kullandıkları fes ve sarık, Avrupalıların gözünde Doğu'yu canlandıran ilk simgelerdi ve şimdi bu simgeler bir bir yok olmaktaydı. Bu noktada Doğu'nun değişiminin kendisinde yarattığı hislere değinen Helsey, "Fes ve ona benzeyebilecek her şey açık bir yasa ile yasaklanmıştır. [Hele] bir tane giymeyi deneyin. Hapishaneye götürülmeden önce kafanızdaki başlığı çıkartan bir jop darbesi yemeden yüz adım bile yürüyemezsiniz. [Bu konuda daha önce] Uyarılmıştım, fakat inanmamıştım." diyerek reformun İstanbul'da ne denli sıkı bir şekilde uygulanabildiğine de dikkat çekmektedir. Yine de Helsey, oldukça romantik bir psikoloji içerisinde, Türklerin eski görünümelerini kaybetmelerine üzülmemektedir: "Fes, onların eski püskü giysilerine bir cazibe verirdi. Kirli, fakat egzotiklerdi. Üzerine bir de güneş yanığı, inanın ki, onlara zevkle bakardınız. Bu şekilde Türklere benziyorlar mıydı? Evet! Oldukları gibi görünüyorlardı. Şimdi ise..."³⁸

Helsey yazısının devamında şapka reformunu ile ilgili olarak sosyolojik bir analiz denemesi yapmaktadır. Ona göre Müslümanlar için şapka takmamak bir tür kimlik göstergesiydi; böylelikle Hıristiyanlar ile ortak bir yönleri olmadığını gururla ortaya koyuyorlardı. Bu konuda "Fes ulusal bir başlıktan çok daha fazlasıydı. [Aynı zamanda] Dini bir karakter de taşıyordu. Müslümanlar bunu giyerek 'Hıristiyan köpeklerle' hiçbir ortak noktaları olmadığını yüksek sesle ve açıkça ilan ediyorlardı. Bu giyim aksesuarı bir sembol ve bir gelenek gücüne sahipti." diyen Helsey, bu adımın

³⁶ Resmi Ceride [Resmi Gazete], Sayı 230, 28 Teşrin-i Sâni 1341 (28 Kasım 1925).

³⁷ Bkz. 41 numaralı dipnot.

³⁸ Edouard Helsey, "Le Chapitre des Chapeaux", *Le Journal*, 17 Ekim 1926, s. 1.

Müslümanlar arasında birtakım rahatsızlıklar yarattığına da dikkati çekmektedir. Hatırlanacak olursa 1925 yılında “Şapka Kanunu” yürürlüğe girdiği zaman ülkenin bazı bölgelerinde kısmi muhalefet hareketleri oluşmuş ve bu hareketler bastırılmıştı.³⁹ Bu bakımdan Helsey, Cumhuriyet’in sahiplendiği adalet, ilerleme ya da özgürlük gibi ilkeler adı altında, tıpkı Rus Çarlığı döneminde çıkarılan kararname gibi insanlara şapka giyme emri verildiğini ifade etmektedir. Fakat bu karar halk arasında sessiz sedasız bir şekilde karşılanmamıştır. Bu konuda “*Dindar ve inatçı eski Türkler bu devrim karşısında [adeta] inlediler. Bir erteleme [olması] için yalvardılar. Boşuna. [Onlara] Merhamet edilmedi!*” diyen Helsey, devamında, İstiklâl Mahkemeleri’nin uygulamalarını eleştiren şu ifadeleri kullanmaktadır:

“*Kimileri [alınan bu karara] isyan etti. Küçük Asya’da büyük protestolar oldu. En inatçı isyancılar yakalandı ve kafalarına göre davranmamaları gerektiğini öğrenmeleri için asıldılar. Evet, doğru okudunuz, onları sağlam bir kenevir ipiyle darağacına asarak ölene kadar izlediler. Diğerleri de bunu olduğu gibi kabul etti. Yarın Mustafa Kemal onlara balkabağı ya da gece kıyafeti giydirse bile [artık] isyan etmeyeceklerdir. [Bunları anlatırken] Swift ya da Voltaire’den bir masal okuduğunuzu mu sanıyorsunuz? Abarttığımı mı düşünüyorsunuz? Hiç de değil. Bu idamlar tarihin bir parçasıdır. Türkiye’yi enine boyuna gezin ve [artık kafasına] fes ya da sarık takan tek bir Türk dahi görürseniz hayatım boyunca kurutma kağıdı giymeye hazırım.*”⁴⁰

Helsey’in 1925 yılında yaşananlara dair bu anlattıklarının ardından 1926 yılı için “*Türkiye’yi enine boyuna gezin ve [artık kafasına] fes ya da sarık takan tek bir Türk dahi görürseniz hayatım boyunca kurutma kağıdı giymeye hazırım.*” demesi, ilk bakışta reformun ülke genelinde kısa sürede sonuç verdiği izlenimini vermektedir. Ancak henüz İstanbul dışına çıkmamış olan Helsey’in Türkiye’nin her yerinde herkesin şapka giydiğine dair bu iddialı sözleri, en azından o tarih için, son derece abartılıdır. Bu tür bir değerlendirme yaparken, tek partili Türkiye’de merkezi idarenin gerçek manada her yere nüfuz edebilen bir otoriteye sahip olmadığı ya da hayata geçirilmek istenen herhangi bir kararın ülkenin her yerinde ne ölçüde uygulanabilir olduğu sorusu daima bir kenarda tutulmalıdır.⁴¹ Zira

³⁹ Aybars, *a.g.e.*, ss. 426-471.

⁴⁰ Edouard Helsey, “Le Chapitre des Chapeaux”, *Le Journal*, 17 Ekim 1926, s. 1.

⁴¹ Bu konuda rejimin reformlar sürecinde taşra ile olan ilişkilerine yönelik bazı örnekler sunmakla yetineceğiz. İlk olarak, Fransa’nın Türkiye’deki Büyükelçisi Albert Sarraut tarafından Paris’e gönderilen 6 Aralık 1925 tarihli raporda, polisin çok olduğu şehirlerde reformlara muhalif olanların dikkatli olmak zorunda kaldıkları ifade edilmektedir. Bunun yanında özellikle ülkenin güney kesimlerinde insanların reformlara karşı oldukları ve hükümetin uygulamalarına olan karşıtlıklarını buralarda rahat bir şekilde ifade edebildikleri aktarılmaktadır. İlgili rapor için bkz. Dost-Niyego, *a.g.e.*, s. 168. Bir diğer örnekte ise İngiltere’nin Türkiye Büyükelçiliği adına Mr. Leeper, Mr. Helm ve Mr. Buchan-Hepburn’un 1926 yılında Anadolu’da gerçekleştirdiği bir gezi hakkında kaleme aldıkları raporda da süreç içerisinde herhangi bir başarıya ya da başarısızlığa tam anlamıyla tespit edebilmek için ülkenin tamamını

daha sonraları pek çok çevre tarafından katı bir merkezi “otoriterlik” ile itham edilecek olan Türkiye’nin tek partili rejiminin (1925-1945) gerçekten de merkezden her yere hakim olabilecek kadar nüfuzlu, güçlü, ve her şeye muktedir bir rejim olup olmadığını dahi hala bir tartışma konusudur.⁴² Neyse ki Helsey, yukarıdaki ifadesi ile çelişkili bir biçimde olsa da, burada dikkat çekmek istediğimiz bakış açısı ilgili olarak önemli bir ipucu vermektedir:

görmek gerektiği belirtilmektedir. Zira hükümetin otoritesi taşrada, özellikle de ülkenin hudut yerlerinde acınacak ölçüde zayıftır. Bkz. “Report on a Visit to Southern Anatolia, Rhodes and Smyrna, Constantinople-December 1926”, *Further Correspondence Respecting Turkey*, Part XII, July to December 1926, Doc. No. 41, s. 40. Bir başka İngiliz gözlemci Toynbee de 1926 yılında “Şehirler ve üst sınıflardaki reformların hayret verici bir biçimde gerçekleşmelerine rağmen, genel olarak Türkiye’nin modernleşmesi daha yavaş olacaktır.” demekte ve gerek altyapı gerek ekonomi gerekse bürokratik yetersizlikler sebebiyle “Batılı fikirlerin bu bölgelere sızması[ının]” o an için güç olduğuna dikkat çekmektedir. Bkz. Toynbee, *a.g.e.*, s. 280. 1935 yılında Türkiye’yi ziyaret eden Alman gazeteci Linke de Türkçe ibadet zorunlu olmasına rağmen Sivas’ta Arapça ibadete etmeye devam eden kişiler olduğuna dikkat çekmektedir. Bkz. Linke, *a.g.e.*, s. 21-22. 1936 yılında ise İstanbul’u ziyaret eden bir başka Fransız gazeteci, bir Türk ile gerçekleştirdiği röportajda insanların camiye gitmek yerine belirli evlerde toplanarak gizlice Arapça ibadete devam etmekte olduklarını öğrendiğini aktarmaktadır. Bkz. Selçuk, *Fransız basınında*, ss. 131-133. Daha ileri bir tarihe gidilecek olursa, Nezi H. Neyzi adlı bir mühendis, 1952 yılında bir inceleme için gittiği Ağrı’da kendisine “İstanbul’da padişahın kim olduğu” sorusunun sorulmasını ilginç bir anı olarak aktarmaktadır. Bkz. Nezi H. Neyzi, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kızıltoprak Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 14-15. Tekil örnekleri bir kenara bırakırsak, 1930’lu yıllarda İçişleri Bakanlığı’nın (ve diğer bazı kurumların) yazışmaları, rejimin taşradaki etkinliğinin boyutuna ve taşradaki dağılık, cılız ve çoğunlukla bireysel muhalefete dair örnekler sunmaktadır. Bkz. Cemil Koçak, *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 33-89, 105-107 vd.; İlber C. N. Özdemirci, *Fötr Şapkalı Şih: Cumhuriyet Sekülerleşmesi ve Taşra*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, s. 95 vd.; Deniz Parlak, *Laikleşme Sürecinde Camiler: Genç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 131 vd.; Umut Azak, *Türkiye’de Laiklik ve İslâm*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 107-110; Umut Azak, “Tek Parti Döneminde Dinin Denetlenişinin Sınırları: Türkçe Ezan İnkılâbı”, *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek Devlet, Toplum ve Siyaset*, der. Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022, ss. 129-154; Koçak, *Muhalif Sesler*, ss. 33-89, 105-107 vd.; Sevgi Adak, “Modernleşen Kıyafet, Modernleşen Ulus: Kemalist Kıyafet Reformlarının Yansımaları”, *100 Kesitle Cumhuriyet Türkiye’sinin 100 Yılı*, der. Alp Yenen ve Erik Jan Zürcher, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2024, ss. 117-120.

⁴² Bu konu hakkında ilk olarak İlker Aytürk’ün kaleme aldığı şu makaleye dikkat çekmek gerekiyor: İlker Aytürk, “Post-Post Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken”, *Post-Post Kemalizm: Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar*, der. İlker Aytürk ve Berk Esen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 23-48. Ayrıca Aytürk’ün şu yazısı da tek parti döneminin “muktedirliği” konusunda bu ifadelerimize ilham olan bir bakış açısı getirmektedir. bkz. İlker Aytürk, “Erken Cumhuriyet’te Modernleşme, Laiklik ve Milliyetçilik: Mete Tunçay’ın Tek Parti’sinin Kırk Yıl Gecikmiş Bir Eleştirisi”, *Post-Post Kemalizm: Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar*, der. İlker Aytürk ve Berk Esen, İletişim Yayınları, İstanbul 2022, ss. 193-239. Son dönemlerde tek parti dönemi ile ilgili olarak benzer bir bakış açısı getiren ve rejimin taşra ile olan ilişkileri üzerine yukarıda savunduğunuz düşüncelere dair çeşitli örnekler sunan bazı akademik çalışmalardan bazılarını zikretmekle yetiniyoruz: Parlak, *Laikleşme Sürecinde Camiler*, Koçak, *Muhalif Sesler*, Cemil Koçak, *CHP ve Taşra (1930-1950)*, Cilt:1, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019; Azak, *a.g.e.*; Azak, *a.g.m.*; Özdemirci, *Fötr Şapkalı Şih*.

"Yine de dindar kimseler [Şapka Kanunu'ndan kaçmak için] ellerinden gelen hileyi yapıyorlar. Camiye gitmek için, [yanlarına] kadife şeritli kasketler alıyorlar ve bu kasketleri başlarının etrafında [belirli] bir şişkinlik oluşturacak şekilde, [fakat] pek de başarılı olamadan, başlarına yerleştiriyorlar. [Sonra] Hasırların üzerinde diz çökerek [kafalarındaki kasketlerin] siperliği[ni] ters çeviriyorlar ki, [namazda kibleleri olan] Mekte'ye [en azından] belli belirsiz [de olsa] sarıla sarılı bir alımla dönsünler. Bu şekilde, dinlerinin eski geleneklerini ihlal etmeden Sezar'ın hakkını Sezar'a verdiklerini düşünüyorlar. Gü-lüyor musunuz? Onları, sanki bir olay çıkmasından korkuyorlarmış gibi gölge köşelerde ibadetlerini büyük bir aceleyle tamamlamaya çalışırlarken görseydiniz, bu zavallular size de komik gelmezdi!"⁴³

Helsey bu ifadelerinin ardından, pek çok Batılı gibi, dış görünüşteki zoraki değişimin zihinleri de değiştirip değiştiremeyeceği sorusunu sormaktadır. Bir di-ğ er ifadeyle, bu reformun hızını, işlevselliğini ve kalıcılığını sorgulamaktadır. Ona göre "Zencilere hükmetmekten tiksinen vahşi bir kral" vardır ve bu kral, onları birer "beyaz" haline getirmek istemiştir. Bunun için de onları bir anda beyaza bo-yamıştır. Fakat ertesi gün, beyaza boyanmış olan bu insanlar, geleneksel dansları olan "Bambula"yı yapmaya devam etmişlerdir. Bu hikayeyi anlatmakla Helsey, Mustafa Kemal Paşa'yı "zenciler ülkesindeki vahşi bir krala" benzetmekte ve bu kra-lın tebaasını "beyaz" yapmak istediği, fakat onları beyaza boyasa bile o insanların ertesi gün geleneksel danslarını yapmaya devam ettikleri şeklindeki örnek üze-rinden, şapka reformunun ve buna bağlı olarak dışsal görünümün insanların özünü değiştirmeyeceğini ifade etmek istemektedir. Bu da inkılapların kalıcılığı-nın Helsey tarafından sorgulandığını göstermektedir. Hatta Helsey, bu konuda Rus Çarı I. Petro'yu ve onun uygulamalarını Türkiye'deki uygulamalara ve bun-ların kalıcılığına benzetmektedir.⁴⁴ Ona göre Rusya'da Petro'dan çok sonra dahi "Rusya'yı kazırsanız Kazakları bulursunuz." şeklinde bir deyim söz konusudur ve Türkiye'de de buna benzer bir şekilde özde değişen pek bir şey olmayacaktır: "Tüm bu dışsal değişimler özde bir dönüşümün gerçekleştiğini kanıtlamaz. [...] bu denli ufak bir kılık değiştirmenin bir halkın yüzlerce yıllık ruhunu bir çırpıda değiştireceğini

⁴³ Edouard Helsey, "Le Chapitre des Chapeaux", *Le Journal*, 17 Ekim 1926, s. 1. Helsey'in burada anlattığı detay, 1950'lerde Türkiye'ye gelen bir başka Fransız tarafından da gözlenmiştir. Bkz. Georges Duhammel, *Yeni Türkiye: Bir Batı Devleti*, çev. Can Yücel, Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 1988, ss. 38-39. Türkiye hakkında yayımlanan güncel bir çalışmada da yabancı bir yazar, şapka reformunun bu yönüne değinmektedir. Bkz. Maurus Reinkowski, *Türkiye Tarihi: Atatürk'ten Bugüne*, çev. Hamide Koyukan, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2024, s. 89.

⁴⁴ Petro benzetmesi o tarihlerde Atatürk'ü tanımlamak için kullanılan benzetmelerden bir tanesidir. Kimi yazarlar Atatürk'ün Petro ile kıyaslanmaktan hoşlanmadığını iddia ederler, bu muhtemelen doğru olmalıdır. Selçuk, *Fransız Basınında*, ss. 210-211, 215, 219; Gentizon, *a.g.e.*, ss. 266-267; Plaggenborg, *a.g.e.*, s. 67.

düşünmek çocukçadır."⁴⁵ Helsey, "çocukça" bulunduğu bu düşünce tarzının "Ankaralılar" tarafından gururla sahiplenilmesine de şaşırılmaktadır. Ona göre bu "Batıcılık gösterisi" çelişkilerle doludur ve bunda "bu acımasız idamları meşrulaştıracak" bir şey bulmak imkansızdır. Netice olarak, "akıl almaz reform sağanağı içerisinde [...] bu ülkede darağaçlarının kolayca kurulduğu doğrudur" ve Ankara'da hakim olan düşünce de "bir gurur tufanı"ndan ibarettir.⁴⁶

Yabancılara Yönelik Uygulamalar

Helsey İstanbul'a ayak bastığı ilk anda kendisiyle konuşan bir Fransız'ın Türkiye'de yabancılara yönelik bir karşıtlık oluştuğu şeklindeki uyarılarını ilk başta pek dikkate almadığını ifade etmişti. Devam eden süreçte ise Helsey, bu konuda fikir değiştirmiş görünmektedir. 16 Ekim 1926 tarihli ilk yazısında Helsey, İstanbul'da yabancıların (gayrimüslimler de dahil) çeşitli sıkıntılar yaşamaya başladıklarına dikkat çekmektedir. Bu konuda verdiği ilk örnek, yabancı dildeki tabelalara fahiş vergiler getirilmesi ve bu şekilde dolaylı da olsa yabancı dildeki yazıların yazılmasının engellenmeye çalışılmasıdır.⁴⁷ 17 Ekim 1926 tarihli ikinci yazısında bu konuya dair düşüncelerine daha ayrıntılı bir şekilde yer veren Helsey, İstanbul'da yabancıların kendi dillerinde tabela, ilan vs. asmalarını yasaklayan kısıtlanmalara tabii tutulduklarını bir kere daha iddia etmektedir. Bu kısıtlamanın sonuç da verdiğini öne süren Helsey, İstanbul'da gördüğü tüm tabelaların -o tarihte Türkiye'nin kullandığı alfabe olan- Arap harfli oluşuna dikkat çekmektedir. Helsey bu duruma eleştirel yaklaşmakta ve bu reformu Türkiye ve onun milliyetçi duruşu hakkında "çok şey anlatır" bir adım olarak aktarmaktadır; zira yabancılara yönelik yapılan uygulamalar bir tek bunlarla sınırlı değildir. Helsey'in görüş ve gözlemleri onun şu satırlarında açığa vurulmaktadır: "Angoralılar [Ankaralılar] ne istiyorlar? [Her şeyden önce] Milliyetçiliği yüceltiyorlar. O kadar tutkulu bir Türklükleri var ki, en sıradan yazıtlarda bile Latin harflerinin kullanılmasına tahammül edemiyorlar. Yabancılara uygulanan işlemlerden sorumlu olan polis dairelerinde bile, Avrupa dillerini konuşan önemli memurlar sistematik olarak görevden alındı ve [bulunması] zorunlu tercüman, şehir çavuşunun [sergent de ville] altında bir konuma indirildi."⁴⁸

Helsey'e göre tüm bu kısıtlamaların bir sebebi de vardır; temel sebep, Ankara'daki rejimin kendisini güvende hissetmemesi ve üzerinden yıllar geçmiş

⁴⁵ Edouard Helsey, "Le Chapitre des Chapeaux", *Le Journal*, 17 Ekim 1926, s. 1; Selçuk, *Fransız Basınında*, s. 225.

⁴⁶ Edouard Helsey, "Le Chapitre des Chapeaux", *Le Journal*, 17 Ekim 1926, s. 1.

⁴⁷ Edouard Helsey, "Le Chapitre des Chapeaux", *Le Journal*, 17 Ekim 1926, s. 1.

⁴⁸ Edouard Helsey, "Le Chapitre des Chapeaux", *Le Journal*, 17 Ekim 1926, s. 1.

olan askeri zaferlerin ardından, prestijini artıracak yeni adımlara ihtiyaç duymasıdır. Bu da yabancılara yönelik olumsuz uygulamalarda aranmakta ve “*Milli gururu okşamak için yabancuları aşağılayarak yeni bir yol icat*” edilmektedir. İstanbul’da yabancılara yönelik baskılar yapılması, ülkeye gelen yabancı ziyaretçilere türlü zorluklar çıkarılması ve alınan diğer pek çok tedbir hep bu yüzdendir. Bu konuda “*Bir gün Konstantinopolis’in [İstanbul’un] göbeğinde, [yabancı] ticaret odaları kapatılır. Başka bir seferde bir Fransız denizcisi tutuklanır. Bir geminin, limanına girdiği ülkenin bayrağını dalgalandırdığı nezaket uygulaması, bin bir zorlukla karşılaşma pahasına zorunlu hale getirilir. [Hatta] Bu bayrağın uygunluğu bile sorgulanır ve bayraktaki hilalin kolları arasındaki yıldızın belirlenen mesafede olup olmadığını [dahi] kontrol etmek için gemiye yetkililer gönderilir.*” şeklinde örnekler de veren Helsey’e göre durum öyle bir hal almaktadır ki, “*yabancılarla en ufak bir yakın temas bile*” o kişinin üzerinde bir şüphe uyandırmaktadır.⁴⁹

Helsey’in burada ifade ettikleri, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’de yükselen milli hislerle alakalıdır. Bu görüş, diğer Fransız gazeteciler tarafından önceleri dile getirilmiş bir husustur. Örneğin Fransa’nın en önde gelen gazetelelerinden *Le Temps*’ın Türkiye muhabiri Paul Gentizon 1922 sonbaharında ayak bastığı İstanbul’da, Türkler arasında son derece kuvvetli bir milliyetçilik duygusunun hüküm sürdüğünü gözlemlemiştir.⁵⁰ Bu gözlem, o tarihlerde diğer yabancılar tarafından da paylaşılmaktadır.⁵¹ Bu bakımdan Helsey, İstanbul’da Gentizon’un da gözlemlediği bu tür bir hissiyata şahitlik etmektedir.

Tüm bunların yanında Helsey, yabancılara yönelik beslenen şüpheye ve baskılara dair bir başka örnek olarak Türkiye’de seyahat eden yabancılara uygulanan kısıtlayıcı tedbirleri göstermektedir. Ona göre sıradan bir turist dahi devlet görevlileri tarafından “*sıkıcı formalitelere*” tabii tutulmaktadır. Ülkeye giriş vizesine sahip olan bir yabancı, özel bir izin belgesi olmadan şehir değiştirmek için imkana sahip değildir. Polis, her seferinde ilgili yabancının “*bir yığın [vesikalık] fotoğraf*” talep etmektedir. Tüm bu bürokratik tedbirlerin sonunda “*ortaya komik olacak kadar karmaşık bir tehdit aygıtı çıkmaktadır.*”⁵² Helsey’in bu aktardıkları tek parti döneminde Türkiye’yi ziyaret eden diğer yabancılar tarafından da doğrulanmaktadır. Örneğin 1935 yılında Türkiye’yi ziyaret eden Alman gazeteci Lio

⁴⁹ Edouard Helsey, “L’Ivresse de La Victoire”, *Le Journal*, 18 Ekim 1926, s. 1; Edouard Helsey, “Angora”, *Le Journal*, 19 Ekim 1926, s. 1.

⁵⁰ Paul Gentizon, “La Turquie et La Paix,” *Le Temps*, 21 Ekim 1922, s. 2; Paul Gentizon, “La Turquie et La Paix,” *Le Temps*, 21 Ekim 1922, s. 2; Paul Gentizon, “Le Difficultés de La Paix d’Orient”, *Le Temps*, 1 Kasım 1922, s. 2.

⁵¹ Örnek gözlemler için bkz. Selçuk, *a.g.e.*, ss. 86-95; Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 40-54, vd.

⁵² Edouard Helsey, “L’Ivresse de La Victoire”, *Le Journal*, 18 Ekim 1926, s. 1.

Linke, 1937 yılında yayımlanan kitabında ülkenin çeşitli yerlerinde sık sık polis ve jandarma tarafından izlendiğini ve kimi zaman karakola götürülerek evraklarının kontrol edildiğini aktarmaktadır.⁵³ Linke ile aynı yıl Türkiye'yi ziyaret eden bir başka Fransız gazeteci de Ankara'da bir çocuğun fotoğrafını çekerken polislerin kendisine müdahale ederek karakola götürdüklerini ve evraklarını kontrol ettiklerini ifade etmektedir. Polisler bunu yaparken kendisine, yabancıların bu tür fotoğrafları "*Türkiye'nin hala modern bir ülke haline gelemediği*" şeklinde haberler yapmak için kullandıklarını ve bu sebeple çocuğun fotoğrafının çekilmesine izin vermediklerini söylemişlerdir. Aynı Fransız gazeteci Kırıkkale'de (silah fabrikası olduğunu bilmediğini iddia ettiği) bir fabrikayı fotoğraflarken de polislerce alınarak karakola götürülmüştür.⁵⁴ Türkiye'yi ziyaret eden yabancılara dair bu tür bir şüphe ve takip uygulaması dönemin İçişleri Bakanlığı yazışmalarında da görülmektedir.⁵⁵

Yine de Helsey, tıpkı daha önce diğer meslektaşlarının yaptığı gibi, kısa süre sonra Türkiye'deki bu havanın dayandığı düşünceyi kavrayabilmiştir. Ona göre Türkiye'de yabancılara yönelik bu şüphe yalnızca eski geleneksel dini sebeplere dayanmamakta, milli bir duyguyu da barındırmaktadır. Hatta Ankara'daki yöneticilerin duruşunu "*inançsızlık*" yahut "*din karşıtlığı*" şeklinde değerlendiren Helsey, Ankara'nın da yabancılara karşı olan kısıtlamaları dinden ziyade daha çok milli kaygılarla yaptığının altını çizmektedir: "*[Yabancılara yönelik] Bu öfkenin herhangi bir dini tutkuya dayanmaktan [ibaret olmadığını da] unutmayalım. Angora'daki [Ankara'daki] yöneticiler katı, bütüncül ve benzersiz agnostiklik sergiliyorlar. Biz onlara din karşıtı [anticléricaux] diyoruz. Onların tüm çabaları halkı 'İslamsızlaştırmaya' yöneliktir. [Bu aşırı] Fanatiklikleri ise tamamen millidir. Ben bu durumu daha da endişe verici bulmaktayım.*"⁵⁶

Helsey'in bu konudaki endişesi, 6 Ekim 1926 günü İstanbul'un düşman işgalinden kurtuluşunun yıldönümü törenlerinde şahit olduğu manzara ile kendisini daha belirgin bir şekilde göstermiştir. O gün Helsey'in bulunduğu otelin önünde askeri birlikler geçit yapmaktadır. Her yer bayraklarla süslenmiştir. Sesler, otelin her yerinden duyulmaktadır. O günün gazeteleri de zaferi kutlayan haberlerle doludur. Helsey'in dikkatini, resmi kaynaklara dayandığını düşündüğü fakat ismini vermediği bir gazete çeker. Helsey, ilgili gazetede yer alan "*72 milletten mürekkep iğrenç, pislik dolu ve utan verici kalabalığı parlak bir şekilde süpürdüğü bu ebedi tarihin hatırasının kutlandığını*" ifade ettiği satırları son derece

⁵³ Linke, *a.g.e.*, s. 14, 22, 51-52, 58, 271.

⁵⁴ Marcel Sauvage, "La Turquie Dévoilée", *L'Intransigeant*, 11 Ağustos 1935, s. 2.

⁵⁵ Koçak, *Muhalif Sesler*, ss. 200-217.

⁵⁶ Edouard Helsey, "Angora N'est Pas Encore La Turquie", *Le Journal*, 20 Ekim 1926, s. 1.

dikkat çekici bulmaktadır. Helsey'e göre bu durum da "yabancı düşmanlığının" bir göstergesidir. Hatta Helsey'in ifade ettiği bu "yabancı düşmanlığı" o denli yükselmiştir ki, Helsey "Kemalist yabancı düşmanlığı farklılık gözetmez" iddiasında dahi bulunmaktadır. Yine de Helsey'e göre Fransızlar bu ortamda diğer yabancılar arasında biraz daha avantaja sahiptir, bu da bu ülkedeki köklü nüfuzlarından kaynaklanmaktadır: "Eğer bir ayırım yapılacaksa, bu belki de bizim lehimize olabilir. Evet! Fransız etkisi Boğaz kıyılarında [henüz] ölmedi. Mustafa Kemal'in çevresindeki bazı kimseler bize sempati duyduklarını açıkça ifade ediyorlar. Bize açıkça düşmanlık ifade eden çok az kişi var. Ama [neticede] biz de 'Hıristiyan köpekleri!' değil miyiz?"⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa ve Kemalist Rejimin Niteliği

Helsey'in Türkiye ile ilgili yazılarının bir kısmı da genç Cumhuriyet rejiminin niteliği üzerinedir. Eleştirel bir dille kaleme aldığı yazılarına rağmen Helsey, kimi zaman "Sezar'ın hakkını Sezar'a veren" bir tutum içerisine girerek, Mustafa Kemal Paşa'nın pek çok niteliğini teslim etmektedir. Helsey, O'nun prestijinin Türk Milli Mücadelesi'nde kazanılan zaferden kaynaklandığını bilmektedir. Ona göre Mustafa Kemal Paşa'nın kazandığı bu zaferde İngiltere'nin siyasi hatalarının payı son derece büyüktür ve O, bu hataları çok iyi değerlendirerek Yunan ordusunu denize dökmüştür. Savaşın sonra edindiği bu muazzam prestij ile de "Türkiye'nin efendisi" haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren Mustafa Kemal Paşa, ciddi bir reform sürecine ihtiyacı olduğunu düşündüğü ülkesini dönüştürmek için kolları sıvamıştır.⁵⁸ Helsey, O'nun hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

*"Mustafa Kemal herhangi biri değildir. Yıkıcı bir barışa [Sevr'e] başkaldıran, vatan için umutsuzluğa kapılmayan, silahsız ve neredeyse parasız küçük bir silahlı grup çekirdeği ile ülkenin kalbine sığınan ve oradan Avrupa'ya meydan okuyarak silahların kaderini tersine çeviren, yenilgiyi silen, zengin toprakları yeniden ele geçiren, eskiyi yok eden ve nihayetinde bunca zamandır kaybedilmiş olan egemenlik haklarını ülkesine geri kazandıran bu isyancı adamda en ufak bir büyüklük eksikliği yoktur."*⁵⁹

Helsey tüm bunları söylerken rejimin otoriterliğine de değinmektedir. Halihazırda şapka reformu esnasında yapılan otoriter uygulamaları eleştirmiş olan Helsey, şimdi Türkiye'de esen reform rüzgarının bir tür gereklilik olduğunu kabul etmektedir. Hatta Helsey'in "Kuvvetli, cesur, itaatkar, şövalye ruhlu ve coşkuludur. Ayrıca çok da zekidir." dediği Türkler arasında, "Küçük Asya'nın en mütevazı kasabalarında bile şu anda asil ve dokunaklı bir ilerleme arzusu, belki biraz çocukça görülen ama, son derece hevesle arzulanan bir ilerleme arzusu" görülmekte, "Okulları

⁵⁷ Edouard Helsey, "Angora N'est Pas Encore La Turquie", *Le Journal*, 20 Ekim 1926, s. 1.

⁵⁸ Edouard Helsey, "L'Ivresse de La Victoire", *Le Journal*, 18 Ekim 1926, s. 1.

⁵⁹ Edouard Helsey, "L'Ivresse de La Victoire", *Le Journal*, 18 Ekim 1926, s. 1.

saran bu sıcak gençlik içinde bir orta sınıf filizlen[mektedir].” Fakat yine de yapılanların zoraki bir şekilde uygulanması ve bunun getirdiği otoriterliğin rejimin geleceği önüne adeta bir sis perdesi indirmektedir. Dört yıl önce kazanılan askeri zaferlerin etkisi günden güne azalmaktadır ve rejimin prestijini artıracak yeni vasıtalara ihtiyacı vardır. Bu durum, rejimi bir tür çıkmaza sokmaktadır. Bu konuda Fransa'nın Türkiye'deki Büyükelçisi Albert Sarraut'un sözlerini anımsayan Helsey, O'nun “Türkiye büyük bir soru işaretidir.” dediğine dikkat çekerek ülke üzerindeki “toz bulutlarına” bir kere daha atıf yapmaktadır. Her ne kadar Ankara kararlı bir duruş sergilese ve Türk halkı gibi “onur ve asalet kazanmaya istekli ateşli bir nüfustan” da çok şey beklense de tüm bunları bir düzene oturtmak gerekmektedir. Bunun için de “bilge, ihtiyatlı ve halka gerçek bir sevgiyle bağlı bir hükümete ihtiyaç var[dır].” Helsey ise böyle bir hükümetin var olduğuna inanmamakta ve şu ifadeleri kullanmaktadır: “[Peki] Bunun yerine ne görüyoruz? Çılgın bir şekilde hırslı, despotik ve olağanüstü koşullar tarafından desteklenen kasvet dolu bir adam. Çevresinde ise dar bir çıkar grubu var. Sonuç, mevcut rejimdir: en Asyalı sultanlardan bile daha ağır bir despotizm. Ve bu despotizm günden güne ağırlaşıyor, çünkü günden güne prestiji azalıyor.”⁶⁰

Helsey'in buradaki ifadeleri son derece dikkat çekicidir. Ankara'nın otoriter bir görünümde olduğu o tarihte dışarıda kabul edilen bir genellemedir; hatta diktatörlük ya da askeri otokrazi, özellikle Batı kamuoyunda sık kullanılan bir tabirdir.⁶¹ Atatürk'ün ve çevresindekilerin ise bu tabirlerden hiç hoşlanmadıkları bilinmektedir.⁶² Bu noktada Helsey'in, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in iktidardaki konumunu biraz daha farklı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Helsey'e göre “tüm kötülüklerin babası” O değildir; O'nun çevresinde O'nu yönlendiren bir çıkar grubu da söz konusudur.⁶³ Helsey'e göre “On altı ya da on yedi kişi olmalarına rağmen On üçler olarak adlandırıl[an].” bu grup, ülkenin yaşadığı sıkıntılı dönemde çıkmazları aşmak için Gazi'nin kişiliğini kullanmakta, onu yüceltmekte ve yönlendirmektedir. Gazi'nin “Arkadaşlarından oluşan ufak çember” içerisinde “aşırılar,

⁶⁰ Edouard Helsey, “L'Ivresse de La Victoire”, *Le Journal*, 18 Ekim 1926, s. 1.

⁶¹ Dost-Niyego, *a.g.e.*, ss. 205-228, Selçuk, *Fransız Basınında*, s. 23 vd.; Sperco, *a.g.e.*, ss. 169-170; Gentizon, *a.g.e.*, s. 261; Armstrong, *a.g.e.*, s. 184 vd.; Toynbee, *a.g.e.*, ss. 209-226; Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 180-186; Philippe de Zara, *a.g.e.*

⁶² Osman Okyar ve Mehmet Seyithanoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 103-104. Atatürk bu konuda basına açıkça “Ben diktatör değilim.” açıklaması dahi yapmıştır. bkz. *Tan*, 21 Haziran 1935, s. 1. Ankara'nın Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras da 1929 yılında Fransız *Le Petit Parisien*'e verdiği mülakatta Türkiye'nin diktatörlük olmadığını ifade etmiştir. Bkz. Plaggenborg, *a.g.e.*, s. 74.

⁶³ Helsey, şapka reformu ile ilgili olarak kaleme aldığı yazısında Gazi'nin çevresindeki bakanların bu reformdan bir tür maddi kazanç elde etmeyi amaçladıklarını dolaylı bir dille ifade etmişti. Bkz. Edouard Helsey, “Le Chapitre des Chapeaux”, *Le Journal*, 17 Ekim 1926, s. 1.

hürslular ve vurguncular” olduğu gibi, “reforma aç birkaç cömert kimse” de bulunmaktadır. Rejimin geleceğine dair endişeler ve tereddütler yaşayan bu gruba göre bu kötü hislerden kurtulmanın yegane yolu “Gazi'nin prestijini korumak ve güçlendirmektir.” Bu durum, bu çıkar grubun Gazi'yi adeta sarıp sarmalamasına neden olmuştur. Bu konuda Helsey, şu dikkat çekici ifadeleri kullanmaktadır:

“Putlar, tapınakta kaldıkça daha çok değer kazanır. [Kimselere] Gösterilmez. İnsanlar onun adına hareket eder, kimileri ceplerini doldurur, kimileri zalimi oynar, kimileri de hayallerinin peşinden koşar. Ona gelince, Gazi, [yani] lider, günlük hayattan ustalıklı uzaklaştırılır ve kolay zevklere boğulur. Yalnızca iltifatlarla değil, alkole de sarhoş edilir. Muhammed alkolü yasaklamıştır, fakat yenilenmiş bir Türk, Kur'an'ı alaya almaktadır. Mustafa Kemal Angora'nın [Ankara'nın] zevkleri arasında kaybolurken, bu sırada kimileri onun popülerliğine sığınarak ülkeyi rahatça yönetir. O ise, istenildiği gibi [trafındakilerin kafalarına göre] bilgilendirilir; yorgun, sinirli, kendisini hapseden [bu] rolün yarı bilincinde olarak, bazen ihtişamının [trafında toplanan] parazitlerini yerinden sarsmak istese de kısa sürede gözyaşı krizine yenik düşer ve [bu sebeple] yapacaklarını da yarına erteler. Bütün bunlar [dışarı] sızar, bilinir. Mebuslar bile huzur içerisinde [kolaylıkla] seçildikleri bir seçim sistemiyle seçilmiş olmalarına rağmen endişelenir, [kendi aralarında] murıldanır ve reformcuları reforma tabii tutmaktan söz ederler. Sonra da korku baş gösterir. İşte böylece, karanlık bir gecede, zavallı Cavid Bey'i darağacında sallandırır- lar.”⁶⁴

Yukarıdaki sözleriyle Helsey, 1926 yılına gelindiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın çevresindeki çıkar grupları karşısında git gide yalnızlaştığını, sık sık şüpheye düştüğünü ve özellikle de İzmir'de kendisine düzenlenen suikast girişimi sonrasında bu şüphenin daha da arttığını ifade etmektedir. Helsey'in burada aktardıkları, hemen her gün Çankaya Köşkü'nde olmayı gerektirecek kadar ayrıntılı bilgilerdir ve dışarıdan bir kimse olarak Helsey'in bu denli detaylara bizzat şahit olması düşünülemez. Dikkat edilecek olursa Helsey, Türkiye'yi ziyaret eden -ve doğal olarak ziyaret ettiği ülkeyi merak da etmesi gereken- bir gazeteci olarak ne bir sıradan Türk vatandaşı ne de bir Türk devlet yetkilisi ile konuştuğunu ve onlara sorular sorduğunu beyan etmemektedir. Benzer tarihlerde Türkiye'yi ziyaret eden diğer Fransız gazeteciler Helsey'in tam aksine insanlarla konuşmakta, devlet görevlileri ile röportajlar yapmakta ve bunlara da yazılarında yer vermektedirler.⁶⁵ Bu bakımdan Helsey'in Türkiye'deki bu gazetecilik tecrübesinde tam olarak aydınlatılmayan bazı noktalar söz konusudur. Helsey'in Ankara'daki siyasete dair aktardığı bu ayrıntılı bilgiler ve bu bilgileri aktarım

⁶⁴ Edouard Helsey, “L'Ivresse de La Victoire”, *Le Journal*, 18 Ekim 1926, s. 1.

⁶⁵ Selçuk, *a.g.e.*, s. 119, 196, 245-246, 249-251, 311-312.

tarzı, -Helsey'in Çankaya Köşkü'ne giderek bunlara şahit olmadığını baştan kabul edersek- sanki Türkiye'de yaşayan ve Ankara'ya karşı muhalif duygular besleyen, siyaset çevrelerine de yakın olabilecek herhangi bir Türk'ün duygularını andıran cinstendir. Bu bakımdan Helsey'in ifadeleri, o tarihte hala İstanbul'da var olduğu açık olan rejim muhalifleri ile bir şekilde temas kurduğu ve bu bilgileri onlardan edindiği izlenimini vermektedir. Fakat bu şu an için kanıtlanabilecek bir husus değildir. En iyimser ihtimalle Helsey, İstanbul'un muhalif havasına ve kendisinin de ifade ettiği gibi dışarı "sızan" söylentilerin etkisine de kapılmış olabilir. Zira Helsey'in Ankara'da olup biten ile ilgili olarak bahsettiklerinin o tarihlerde diplomasi ve matbuat çevrelerinde de konuşulduğu anlaşılmaktadır. Bu konuşmalar, tıpkı Helsey'in anlattığı bir tarzda, rejimin zayıflığı, muhalefetin yeniden ayağa kalkacağı, Gazi'nin aile hayatı vs. etrafında dönmektedir. Örneğin 20 Eylül 1925 tarihli *Sunday Times* gazetesinde Dudley Heatcote konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: "Mustafa Kemal, reform saatini [saatini?] çok hızlıya kurmuştur. Bu yüzden, iktidarını sarsacak gerileme gününün yaklaşip yaklaşmadığını düşünüyorum. Acaba halen ülkenin içinde bulunduğu topyekûn değişme, halkın zihinlerinde de radikal bir değişimin işareti midir? [...] Mustafa Kemal'in bu reformlar yarışında, kendisine muhalif olan ve halen yeraltına sinmiş olan gerici kuvvetleri sonunda birleştirme tehlikesi vardır."⁶⁶ Diplomatik bir göz olarak da İngiltere'nin Türkiye'deki Büyükelçisi Sir R. Lindsay, Dışişleri Bakanı Chamberlain'e gönderdiği 28 Haziran 1926 tarihli gizli ibareli raporunda şöyle demektedir: "Son olarak, hükümetin ve onun başı olan Gazi'nin prestij kaybetmekte olduğunu söyleyebilirim. Özel hayatı ve alışkanlıkları ile ilgili skandal artık gizlenemeyecek bir hale geldi ve her yerde konuşuluyor."⁶⁷ İngiltere'nin Lindsay'den sonraki Büyükelçisi olan R. H. Hoare ise 15 Kasım 1926 tarihli gizli yazısında, Türkiye'de muhalefetin yeraltına inerek rejime karşı tehdidini sürdürdüğünü ve Gazi'nin tehlikelere karşı tetikte olduğunu Londra'ya aktarmaktadır.⁶⁸ 1926 Aralık'ın kaleme alınan bir başka İngiliz raporuna göre ise Türkiye'yi bağımsız bir devlet olmakta alıkoyabilecek iki unsur vardır: Birincisi Gazi'nin yabancılara mesafeli duruşundan vazgeçerek ülkenin kalkınması sürecine onları da dahil etmesi, ikincisi ise muhalefetin Gazi'yi devirmesidir.⁶⁹ Kısacası, Helsey'in aktardıkları son derece eleştirel gibi görünebilir, hatta kasıt dahi aranabilir,

⁶⁶ Akt. Toynbee, *a.g.e.*, ss. 216-217.

⁶⁷ "From Sir. Lindsay to Sir Austen Chamberlain, Constantinople 28 June 1926", *Further Correspondence Respecting Turkey*, Part XII, July to December 1926, Doc. No. 1, ss. 1-3.

⁶⁸ "From Mr. Hoare to Sir Austen Chamberlain, Constantinople 15 Kasım 1926", *Further Correspondence Respecting Turkey*, Part XII, July to December 1926, Doc. No. 40, s. 39.

⁶⁹ "Report on a Visit to Southern Anatolia, Rhodes and Smyrna, Constantinople-December 1926", *Further Correspondence Respecting Turkey*, Part XII, July to December 1926, Doc. No. 41, s. 45

fakat bu görüşler, söylenti dahi olsa, Türkiye'ye dışarıdan bakan diğer gözler tarafından da paylaşılmaktadır. 1926 Türkiye'sinde rejim açısından tehlike tam olarak geçmiş görünmemektedir.

Bu görüşlerini aktarırken Helsey, İzmir'deki suikast girişimi sonrasında kurulan mahkemelere dikkati çekmektedir.⁷⁰ Rejimin bu denli kırılğan addedildiği bu dönemde suikaste dair sürecin yabancı gözlemciler tarafından ilgi ve dikkatle izlendiğine şüphe yoktur. Helsey'e göre suikast girişimin ardından yapılan bu "temizlik", git gide prestij kaybeden ve adeta "titreyen" rejimin ve onun liderinin bu sıkışıklıktan kurtulmak için attığı bir adımdır. Son birkaç yılda yaşananlar Gazi'yi daha da "despot" bir hale getirmiştir. Her şeyden önce İngiltere ile olan Musul Meselesi, "Mustafa Kemal'in popülerliğini ciddi şekilde sarsmıştı." Zira O, bu sürecin sonunda "İngiltere'ye boyun eğmek ve teslim olmak zorunda kalmıştı." Daima "zaferlere var olan Mustafa Kemal", Musul'da aldığı yenilginin ardından kamuoyundaki prestiji ile ilgili olarak endişeye kapılmıştı ve "Kamuoyundaki bu hoşnutsuzluğun daha da ilerlemesini durdurmak için de tiranlığı iki katına çıkarmaktan daha iyi bir şey tasavvur edemiyor[du]." Helsey'e göre bu durum onu daha da "despot" ve "şüpheli" bir duruma getirmişti. Bu bakımdan Helsey, İzmir Suikastı'na giden süreci sanki Gazi'nin bir hamlesiymiş gibi göstermekte ve devamında şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Artık kimseye güveni yok. Her şeyden ve kendinden [dahi] ürkiyor. Ordu onu titretiyor, ordudan şüphe duyuyor. 'Meclis', -bu denli tuhaf bir şekilde seçilmiş bir parlamento yalnızca seçilmiş mebuslardan oluşuyor-, ona gölge düşürüyor. Demokratik rejimin bu [şekilde] taklidi ne kadar hayal ürünü olursa olsun, ulusal harekete orijinal yönünü ve orijinal niyetlerinin saflığını geri kazandıracak bir eğilimin şekillenmekte olduğunu açıkça hissetmektedir. Despotizmine daha da inatla saplanmaktadır. Hoşnutsuzlar, hatta ilimliler bile hemen komplo ile suçlanmaktadırlar."⁷¹

Helsey İzmir Suikastı'nı değerlendirirken, sürecin sonunda yargılanan ve idam edilen onca isim olmasına rağmen, nedense daima Cavid Bey ile ilgilenmektedir. İttihat ve Terakki'nin eski Maliye Nazırı Cavid Bey, yapılan yargılamaların ardından 26 Ağustos 1926 günü infaz edilmişti. Helsey, mahkeme süreci ile ilgili olarak yalnızca Cavid Bey'in idamına değinmekte ve buna tepki göstermektedir. "İttihatçılarla ilgili davanın raporunu daha yeni okudum. Açıkça konuşmak gerekirse, bu bir utançtır." diyen ve Ankara'yı "teröre başvuran" bir rejim olarak değerlendiren Helsey, Cavid Bey'in ve "sözde suç ortaklarının" tamamen masum olduğunu, onlara karşı tek bir delil dahi sunulmadığını ve buna rağmen mahkum edildiklerini

⁷⁰ İzmir Suikastı ve ardından yapılan yargılamalar hakkında bkz. Zürcher, *İttihatçılık*, ss. 213-248; Osman Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s. 49 vd.; *Tarih IV*, ss. 192-194; Mumcu, *a.g.e.*

⁷¹ Edouard Helsey, "Angora N'est Pas Encore La Turquie", *Le Journal*, 20 Ekim 1926, s. 1.

öne sürmektedir. Hatta Helsey, “akşam saat on birde, Gazi’nin bir eğlence verdiği ve neşeyle dans edilen evin iki adım ötesinde idam edildiler.” diyecek kadar da ayrıntı sunmaktadır.⁷² Daha sonra Helsey, Cavid Bey’i aynı şekilde merkeze oturtturarak, Ankara’ya eleştiriler yağdırmaya devam etmekte, hatta bu eleştiriden Fransız hükümeti de payını almaktadır:

“Uygar Avrupa’nın bu cinayetlerin tek kelime protesto edilmeden işlenmesine izin vermesi pek de şanlı bir davranış değildir. Özellikle Fransa, Cavid Bey’in 1914’ün Jön Türkleri arasında Alman hayranı olmayan tek kişi olduğunu ve ülkesini savaşa giden yolda durdurmak için risk alarak mücadele ettiğini hatırlayabilirdi. Cavid’i asarken Gazi, esasen bir terör etkisi yaratmaya çalıştı. [Neticede] Sadece dehşet ve öfke üretti.”⁷³

Cavid Bey’in bir Fransız gazeteci tarafından bu denli sahiplenilmesi dikkat çekicidir. Helsey’in Cavid Bey’e olan bu ilgisi yalnızca bu yazısına has bir durum değildir. Daha önceki yazılarında da Ankara’da şüphe ve endişenin hüküm sürdüğünü iddia ederken, Cavid Bey’in idama atıf yaparak, “Sonra da korku baş gösterir. İşte böylece, karanlık bir gecede, zavallı Cavid Bey’i darağacında sallandırır-lar.”⁷⁴ ifadesini kullanmıştı. Helsey’in Cavid Bey üzerinde özellikle duruyor olması hem Cavid Bey’in Fransızlara yakın bir isim olarak bilinmesi⁷⁵ ve genel olarak yurtdışında tanınan bir isim olmasından kaynaklı olabilir. Zürcher, Rauf Orbay ve Cavid Bey’in yurtdışında tanınan isimler olmalarından dolayı onlar hakkında verilen hükümlerin Avrupa’da derin bir etki yarattığını yazmaktadır. Ayrıca Zürcher’e göre savcının Cavid Bey hakkında ölüm cezası istemesinden sonra Fransız hükümetinin yanında çok sayıda yabancı mali kuruluş ve ayrıca ünlü Rothschild ailesi cezanın hafifletilmesi için çalışmış, fakat sonuç alamamış-lardı. Zürcher, bunun pozitif bir etki yaratmak bir yana, negatif bir etki yaratmış olabileceğini de öne sürmektedir.⁷⁶ Helsey’in Cavid Bey’in üzerinde bu denli duruyor olması Helsey ile aynı dini inanca mensup olması ile alakalı da olabilir. Aşağıda göreceğimiz üzere Türk basınında Helsey’in bir Musevi olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Cavid Bey ile ilgili olarak da İngiliz diplomatik raporlarında dile getirilen bu yönde söylentiler söz konusudur.⁷⁷ Son olarak Helsey,

⁷² Helsey’in 1926 yılında verdiği bu bilgiler, 1930’lu yıllarda yazılan bazı kitaplarda da benzer bir şekilde aktarılmıştır. Bkz. Armstrong, *a.g.e.*, ss. 177-183.

⁷³ Edouard Helsey, “Angora N’est Pas Encore La Turquie”, *Le Journal*, 20 Ekim 1926, s. 1.

⁷⁴ Edouard Helsey, “L’Ivresse de La Victoire”, *Le Journal*, 18 Ekim 1926, s. 1.

⁷⁵ Fatih Selçuk, *Dengeler Değişirken: Milli Mücadele’de Türk-Fransız İlişkileri*, 1. Baskı, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2022, s. 225.

⁷⁶ Zürcher, *İttihatçılık*, ss. 232-233. Fransız hükümetinin ve diğer birtakım Avrupalı kurum ve kuruluşların Cavid Bey için devreye girmesine dair bazı iddialar için bkz. Alexandre Jevakoff, *Kemal Atatürk: Batı’nın Yolu*, çev. Zeki Çelkikol, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 270; Armstrong, *a.g.e.*, ss. 178-179.

⁷⁷ 1910 tarihli bir İngiliz raporunda Cavid Bey hakkındaki bilgi için bkz. Elie Kedourie, “Young Turks, Freemasons and Jews”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 7, No. 1 (Jan., 1971), ss. 89-104.

Cavid Bey'in masum olduğuna gerçekten inanmak istemiş olabilir, fakat böyle bir süreç içerisinde Cavid Bey idam edilenler arasındaki tek masum kişi olmasa gerektir.⁷⁸ Bu bakımdan, Helsey'in diğerlerinin değil de yalnızca Cavid Bey'in ismini zikretmesi ve ısrarla onun üzerinde durması dikkate değerdir. Helsey'in bu konudaki dili, daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Türkiye'deki muhalif çevrelerin ruh halini ve düşünce tarzını andırmaktadır. Tüm bunların sonunda Helsey, suikast davasının ardından gerçekleştirilen idamların yarattığı etkiden bahsettikten sonra, Türkiye'deki rejimin geçici olduğunu bir kere daha vurgulamaktadır:

"Bu gerçekleri söylemek istedim çünkü bize kemalizm hakkında çok yalan söylendi. Türkiye ile dostane, samimi ve yakın ilişkiler kurmak istemek çok iyi, çok doğru, çok faydalıdır. Türkiye bunu büyük ölçüde hak ediyor ve biz bundan ancak kazançlı çıkarız. Fakat [yine de] yanılmamalıyız. Mustafa Kemal'in iktidarı geçicidir. Teröre başvuran bir hükümet genelde uzun süre dayanamaz. Korkutmak istiyor, çünkü [kendisi de] korkuyor. 'On Üçler', yani Gazi'nin parazitleri de bunu gayet iyi biliyorlar. Angora [Ankara] partilerinde içki içmek için sessizce toplandıklarında, uzun saatler boyunca, tek kelime etmeye dahi cesaret edemeden, mahkum edilmiş adamlar gibi alkol bardaklarının önünde dilsiz kaldıklarında, şüphesiz bunu düşünüyorlar..."⁷⁹

Edouard Helsey'in Gözüyle Yeni Başkent Ankara

Yeni başkent Ankara o tarihte genç Cumhuriyet'i ziyaret eden yabancıların en çok merak ettikleri yerlerin başında gelmiştir. Edouard Helsey'in yazı dizisinin bir bölümünü de Ankara'ya ayırmıştır. Yazı, üç adet Ankara görseli ile zenginleştirilmiştir. Fakat bunların Helsey tarafından mı çekildiği, yoksa başka bir kaynaktan mı alındığı kesin değildir. Yazının başında Ankara'dan *"Ne başkent ama!"* şeklinde imalı ve küçümser bir şekilde bahseden Helsey'in bu tutumu, o tarihteki diğer yabancı gözlemlerin bu yeni başkente bakışlarından çok da farklı sayılmamaktadır. Ankara, adeta küçümsemektedir. Bu küçümsemenin bir göstergesi olarak, Helsey'in Türkiye'ye geldiği 1926 yılında Ankara'da ne bir İngiliz ne bir Fransız ne de bir İtalyan büyükelçiliği vardır. İngiltere'nin başını çektiği bu ülkeler, İstanbul'daki büyükelçiliklerini Ankara'ya taşımamakta diretmektedir.⁸⁰

Armstrong da Cavid Bey ile ilgili benzer bir hususu dile getirmektedir. Bkz. Armstrong, *a.g.e.*, s. 178.

⁷⁸ Cavid Bey'in masum olduğuna dair bir yorum için bkz. Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1980, s. 405.

⁷⁹ Edouard Helsey, "Angora N'est Pas Encore La Turquie", *Le Journal*, 20 Ekim 1926, s. 1.

⁸⁰ 1925 yılı için değerlendirilecek olursa, İstanbul'da 18 devletin, Ankara'da ise 4 devletin dış temsilciliği bulunmaktadır. 1926 yılında Ankara'daki dış temsilciliğin sayısı 8'e yükselecek, İstanbul'daki dış temsilciliğin sayısı ise 16'da kalacaktır. Yine de bu 16 dış temsilciliğin bir ayağı da Ankara ile temas ediyordu. Şimşir'e göre, *"İstanbul'da oturanlar, Türkiye'nin yeni başkenti Ankara'ya karşı bir direniş cephesi oluşturuyorlardı."* Bkz. Şimşir, *Ankara*, s. 342, 346-347. Büyük devletlerin İstanbul'daki temsilciliklerini Ankara'ya taşımamak isteyişleri 1928 yılına kadar

Bu bakımdan, İstanbul ile Ankara arasında hala üstü kapalı bir mücadele hala sürmektedir. Bir başka ifadeyle 1924'ün sonlarında Falih Rıfki [Atay] Bey'in kaleminden dökülen "Ah bilseniz, İstanbul Ankara'ya ne kadar uzaktır."⁸¹ şeklindeki ruh hali, 1926 yılında da mevcuttur.⁸² Yine de Helsey'e göre 1926 yılına gelindiğinde yeni iktidar, kendi isteği ile geldiği Ankara'yı bir şekilde İstanbul karşısında "öne geçirmeye" başlamıştır; bu süreçte Ankara, İstanbul'u "itibarsızlaştırmış" gibi görünmektedir. Helsey bu rekabetin bir kanıtı olarak da Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı olarak henüz İstanbul'a adım atmamış oluşunu örnek göstermektedir. Helsey bu adım atmamayı İstanbul'da karşılaşılabilecek bir "suikast korkusu" ile açıklamaktadır. Ona göre "Bu korku, tüm ülkeyi kuşatmış olan, Abdühlamid'in kızıl hülyalarındaki kadar karmaşık bir polis [...] ağına rağmen kesinlikle vardır."⁸³

Helsey'e göre her ne kadar Ankara hızlı bir reform sürecine girmiş olsa da bu süreç, mevcut imkansızlıklar içerisinde hayalperest bir karakter taşımaktadır. Bunun en önemli göstergesi başkent Ankara'nın bizzat kendisidir. Bu konuda "Kemalist girişimin hayalperest karakterini kavramak ve [besledikleri] niyetlerin [ellerindeki] vasıtalarla olan orantısızlığını ölçmek için Angora'yı [Ankara'yı] ziyaret etmek yeterlidir." diyen Helsey, buraya "şehir" demeyi dahi tam olarak yakıştırmamaktadır. "İşte bir gün büyük bir şehir haline getirilmesi umulan yer [işte] bu! Ne paradoksal bir hayal!" ifadelerini kullanan Helsey'e göre Ankara, çöl benzeri bir vadiye yıkık dökük evler ve kulübeler yığını olan bir yerdir. Bu bakımdan "Kıvrımlı sokaklar, kulübeler ve dükkânlarla çevrili, merkezleri kara köylerin meydanlarına benzeyen küçük kavşaklar" ile Ankara Fas'taki en fakir köylerden bile daha fakir bir görünümündedir ve hiçbir şekilde yaşanmaz bir yerdir. Bu sebeple ona göre "[Ankara'yı] Sadece iyi bir ilçe merkezi yapmak için dahi zaman ve para gerekir." Tren garı ile şehir arasında (Helsey burada "şehir!..." ifadesini kullanmaktadır) güzel bir cadde, beş ya da altı kamu binası, yarım düzine mağaza, acele bir şekilde yapılmış on kadar villa ve inşaat halindeki on kadar ev, Ankara'ya ancak Paris'in ufak bir banliyösündeki bir site havası verebilmektedir. Son olarak "Hepsi bundan ibaret" diyen Helsey,

---

sürmüştür. Bu süre zarfında Türk hükümetinin, bu meseleyi adeta bir milli gurur meselesi haline getirdiği ve uzun soluklu bir mücadele içerisinde girdiği görülmektedir. İngiltere'nin başını çektiği büyük devletler ise, Ankara'nın ne kadar süre başkent kalacağı sorusunu uzun bir süre daha sormayı sürdürmüşlerdir. Bu bakımdan, Helsey'in Ankara'yı küçümseyen tavrının başkaları tarafından da paylaşıldığını ve en azından 1926 ve öncesine kadar bazı şeylerin belirsiz olduğunu bir kere daha yinelemek yerinde olur. Bahsi geçen süreci anlatan kapsamlı bilgi için bkz. Şimşir, *Ankara*, ss. 229-411.

⁸¹ Atay, *Eski Saat*, ss. 232-234.

⁸² Bu konu hakkında ayrıca bkz. Toynbee, *a.g.e.*, ss. 252-257; Gentizon, *a.g.e.*, ss. 229-255.

⁸³ Edouard Helsey, "Angora", *Le Journal*, 19 Ekim 1926, s. 1.

Ankara hakkındaki sözlerini şöyle tamamlamaktadır: “[Başkentin] Geri kalanı, salımlanan barakalarda paçavralar içinde insanların kaynaştığı harap bir kamp[tan ibaret]. Ve işte İstanbul'a sahip bir hükümet, antik Türkiye'yi bataklıktan çıkarmayı, onu büyük bir modern halk haline getirmeyi [kendisine] misyon edinmiş ve buraya gömülmeye geliyor! Bu çok düşündürücü [bir durumdur].”⁸⁴ Görüleceği üzere Helsey'in Ankara'ya yönelik gözlemleri, rejime bakışından çok da farklı değildir ve son derece küçümseyicidir. Burada Helsey'in yalnız olmadığını söylemek gerekir. Yukarıda da dikkat çektiğimiz şekliyle yeni başkent Ankara'yı küçümseyen bakış açısı o tarihte hemen her yabancı gözlemci tarafından paylaşılmaktadır.⁸⁵

Edouard Helsey'in Yazı Dizisinin Yarattığı Yankılar

Edouard Helsey'in 16 Ekim 1926 tarihinde başlayan yazı dizisi 20 Ekim 1926 tarihinde son bulmuştur. Bu son yazının hemen altında *Le Journal*, ertesi gün Helsey'in Romanya gözlemlerini aktarmaya başlayacaklarını okuyucularına duyurmuştur.⁸⁶ 21 Ekim 1926 tarihli *Le Journal* nüshasında Helsey'in yeni yazı dizisi “*Le Journal Romanya'da*” başlığı altında yayımlanmaya başlanmıştır.⁸⁷ Böylelikle Helsey'in Türkiye macerası sona ermiştir. Onun Türkiye'ye yönelik gözlemleri, hem Fransa'da hem de Türkiye'de belirli yankılar uyandırmıştır; hatta yabancı

⁸⁴ Edouard Helsey, “Angora”, *Le Journal*, 19 Ekim 1926, s. 1.

⁸⁵ Örnek olarak İstanbul'daki İngiliz Ticaret Sekreteri Albay H. Woods'un Ankara'yı ziyaretinin ardından kaleme aldığı raporda şu ifadeler kullanılmaktadır: “[...] 3. Angora'daki [Ankara'daki] Türk yetkililerin İstanbul'da hüküm süren ruh halinden tamamen farklı bir ruh halinde oldukları gözlemlenmiştir. Büyük zorluklar altında yaşamalarına ve birçok durumda eşlerinden ve ailelerinden ayrı olmalarına rağmen, bu insanlarda genel bir çalışma ve kararlılık havası ve geleceğe dair umut vardır ki, bu durum İstanbul'da belirgin bir şekilde yoktur. [...] 5. Şu aşamada, Türkerin Angora'yı [Ankara'yı] başkent olarak tutmayı sürdürüp sürdürmeyeceklerini bilmek imkansızdır. Son zamanlarda basında, bu şehrin Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak kalmasının neredeyse imkansız olduğuna dair makaleler çıkmaktadır, ancak diğer yandan Cumhurbaşkanı, siyasi nedenlerle Angora'nın [Ankara'nın] sahip olduğu tecridi sürdürmek isteyebilir. [...]” Bkz. “The Visit of the Commercial Secretary at Constantinople to Angora in November 1924.”, *Board of Trade and Foreign Office: Advisory Committee to the Department of Overseas Trade (Development and Intelligence) BT-90-21-2-1*. Bu rapordan birkaç hafta sonra Almanya'nın Türkiye'deki Büyükelçisi'nin Berlin'e gönderdiği 13 Aralık 1924 tarihli raporuna ayrıca Bkz. Koçak, *Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır*, ss. 198-201. Raporun tamamı döneme dair son derece önemli bilgiler aktarmaktadır fakat şu kısmı alıntılanmakla yetiniyoruz: “Mâliye Vekili bana, Ankara'nın iki yıl içinde çok değişmiş ve büyük bir şehir görünümüne kavuşmuş olacağına ilişkin inancını dile getirdi. İnanç belki dağları yerinden oynatabilir, fakat şimdiki Ankara'yı modern bir başkent durumuna zor getirir. [...] yabancı güçlerin temsilcilerinden, şimdiden Ankara'ya taşınmalarını beklemek gerçekten de olacak şey değil!” Yalnızca yabancılar değil, İstanbul'daki kalemler de o tarihlerde benzer bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Bir örnek olarak Ahmet Emin Yalman'ın 13 Kasım 1924 tarihli *Vatan* gazetesinde yer bulan bir yazısına bkz. Onur Ada, “İki Aziz Hasta: Yeni Başkentin Siyasi Salgınları”, *100 Kesitle Cumhuriyet Türkiye'sinin 100 Yılı*, der. Alp Yenen ve Erik Jan Zürcher, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2024, s. 58.

⁸⁶ *Le Journal*, 20 Ekim 1926, s. 1.

⁸⁷ Edouard Helsey, “Le Journal En Romanie”, *Le Journal*, 21 Ekim 1926, s. 1.

diplomatların raporlarına dahi konu olmuştur. Bununla da kalınmayarak, ileride Türkiye hakkında yazacak olan bazı yabancı yazarlar da Helsey'in gözlemlerine başvuracaklardır.⁸⁸

Fransa'daki Yankılar

Edouard Helsey'in *Journal'*deki yazı dizisi Fransa'da bazı gazetelerde de haber değeri görmüş ve özet halinde yer bulmuştur. *L'Homme Libre*, 18 Ekim 1926 tarihli nüshasında, Helsey'in Türkiye'de yabancılara karşı olan tutumla alakalı yazdıklarına atıf yaparak, "*Lotus hadisesinin ortaya çıkardığı kötü ruh ne olursa olsun, Türkiye çok karanlık yollara girmek istiyor ve Batı'dan kopmayı arzuluyor gibi görünüyor.*" demektedir.⁸⁹ Aynı gazetede Claude Villechaud da Helsey'in yazısında atfen, "*Türkiye'nin modernleşme yolunda katetmesi gereken daha çok mesafe olduğunu*" ifade etmektedir.⁹⁰ *Le Gaulois* da 21 Ekim 1926 tarihli nüshasında Helsey'in yazısını okuyucularına özetlemekte ve Türkiye'yi eleştiren bir dil kullanmaktadır.⁹¹ *L'Action Française* de aynı günlerde Helsey'in yazdıklarını okuyucularına özetlerken, şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Mustafa Kemal zaferinden emin değildir. Edouard Helsey onu yorgun, sinirli, ihtişamının etrafını saran parazitler tarafından aldatılmış, göz yaşlarına boğulmuş, korku şeytanları tarafından ele geçirilmiş halde gösteriyor.*"⁹²

Bizim incelememize göre Helsey'in bu yazısı ile ilgili olarak diğer gazetelerde bu türde bir değerlendirme ya da Helsey'in yazdıklarını aktarma şeklinde bir yayın söz konusu olmamıştır. Diğer taraftan, özellikle hükümetin yarı resmi yayın organı olarak bilinen ve Fransa'nın en prestijli gazetesi olarak değerlendirilen *Le Temps* da ilgili tarihlerde Helsey'e veya onun yazısına en ufak bir atıf dahi yapmamıştır. Bunu *Le Petit Parisien* ve *L'Écho de Paris* gibi büyük Paris gazeteleri için de söylemek mümkündür. Bu durum, Helsey'in görüşleri ne olursa olsun, hükümet ve Paris çevrelerinin tam da Türkiye'ye yeni bir büyükelçi gönderilen bir dönemde bu tür olumsuz bir yazıyı destekler görünmek istemediklerine işaret edebilir. Bu bakımdan, Helsey'in yazılarında Fransız hükümetinin herhangi bir rolünü açık bir şekilde görmek güçtür. Zaten Helsey de İzmir Suikastı yargılamaları kısmında Fransız hükümetini bu yargılamalara ve idamlara engel olmamakla suçlamaktadır.⁹³

⁸⁸ Örneğin Atatürk ile ilgili kaleme aldığı biyografik çalışmasında Fransız yazar Willy Sperco, reformları anlatırken Helsey'in şapka ile ilgili gözlemlerini hatırlayacak ve yıllar sonra ona atıf yapacaktır. Bkz. Sperco, *a.g.e.*, ss. 145-146.

⁸⁹ *L'Homme Libre*, 18 Ekim 1926, s. 2.

⁹⁰ Claude Villechaud, "Le Progrès À Angora", *L'Homme Libre*, 20 Ekim 1926, s. 2.

⁹¹ *Le Gaulois*, 21 Ekim 1926, ss. 2-3.

⁹² *L'Action Française*, 20 Ekim 1926, s. 3.

⁹³ Edouard Helsey, "Angora N'est Pas Encore La Turquie", *Le Journal*, 20 Ekim 1926, s. 1.

Türkiye'deki Yankılar

Türk kamuoyu yazı dizisi ilk duyurulduğu zaman Helsey'in bu türde bir eleştirel yazı kaleme alacağından haberdar değildi; hatta bazı gazeteler, ilk başlarda Türk yanlısı sandıkları Helsey'in Türkiye hakkında olumlu bir yazı kaleme alacağını sanıyorlardı.⁹⁴ Bu iyimser beklenti, Helsey'in eleştirel yazıları ile suya düşmeye başladı. Yine de bazı gazeteler Helsey'e bir şans daha veriyor, yazı dizisinin devam eden bölümlerinde güzel şeyler duyabileceklerini umuyorlardı.⁹⁵ Beklenen olmadı. Yazıların birbiri ardına yayımlanmasının ve tamamlanmasının ardından Türkiye'de Helsey'e ve *Le Journal* gazetesine karşı büyük bir tepki doğdu. Öyle ki, yazı dizisinin son bulmasının ardından gazeteler, Helsey'in 21 Ekim 1926 günü yayımlanan Romanya yazı dizisi ile ilgili olarak, bu haberi "*Helsey Romanya'ya kaçtı*" şeklinde kamuoyuna duyurdular.⁹⁶

Helsey ile ilgili asıl değerlendirmeler, yazı dizisinin sona ermesinden birkaç gün sonra Türkiye'deki önemli gazetelerin başyazarları tarafından kaleme alınacaktır. Fakat onun öncesinde Ankara hükümetinin olaya bakışını resmi yazışmalar üzerinden ele almakta fayda vardır. Türk Diplomatik Arşivi'nde bulunan bu yazışmalar, Türk yetkililerin Helsey'in yazı dizisi karşısında teyakkuza geçtiğini göstermektedir. İlk olarak, Türkiye'nin Barselona'daki konsolosluğundan Hariciye Vekâletine gönderilen 20 Ekim 1926 tarihli bir yazıda, "*Baş makale şeklinde ve Edouard Helsey imzasıyla 16 teşrinievel 1926 tarihinden itibaren başlayan ve hükümetimiz ve ricalimiz hakkında fevkalade garazkar olan işbu ibareler her Türkün hissiyatı milliyesini rencide edecek mahiyettedir.*" deniyor ve "*Lotus hadisesile münasebatdar olduğuna şüphe olmayan bu yazıların*" Fransız hükümeti tarafından "*tertib ve teşvik edilmekte olduğu[nun]*" açık olduğuna dikkat çekiliyordu. Devamında İspanya'da yoğun bir şekilde okunan *Le Journal* gazetesinin bu yayınları nedeniyle "*memleketimizi tanımayan birçok yabancıların*" bundan etkilenebileceği ve bu sebeple de hükümetin tedbir alması gerektiği ifade ediliyordu.⁹⁷ Aynı gün Ankara, Barselona'dan gelen bu yazıyı Paris Büyükelçiliğine iletiyor ve görüş soruyordu.⁹⁸ Paris Büyükelçisi Fethi [Okyar] Bey, ertesi gün verdiği yanıtta, yazı dizisinin içeriğini Ankara'ya özetleyerek, "*düşmanca hissiyatlarla*" yazıldığını değerlendirdiği "*Bu neşriyata [Le] matin gazetesi veya diğer bir gazete ile mukabele etmek mümkündür*" diyor ve Türkiye'ye dostluk duyguları besleyen Leon adlı Fransız

⁹⁴ *Stamboul*, 21 Ekim 1926, s. 2.

⁹⁵ *Stamboul*, 21 Ekim 1926, s. 2. Burada bahsi geçen gazete *Akşam*'dir. *Akşam*'ın ilgili tarihli nüshası bulunamamıştır.

⁹⁶ *Bulletin Périodique De La Presse Turque*, No. 48, haz. Ministère des Affaires Étrangères, du 20 Octobre au 21 Décembre 1926, ss. 7-8.

⁹⁷ *Türk Diplomatik Arşivi*, Fon No: 525, Kutu No: 37919, Gömlek No: 153036, Sıra No: 3. (TDA)

⁹⁸ TDA, Fon No: 525, Kutu No: 37919, Gömlek No: 153036, Sıra No: 6.

bir yazarın Ankara'ya gelmesi ve oradan yazdığı makaleleri *Le Matin* gazetesine göndermesi suretiyle "mukabil neşriyat yaptırılması yerinde olur zannederim" ifadelerini kullanıyordu.⁹⁹ Fethi Bey'in bu önerisine verdiği 25 Ekim günkü yanıtında Hariciye Vekâleti, bu fikri olumlu buluyor ve muhabir Leon'un Ankara seyahati hakkında ortaya çıkacak masraf vs. konularının bildirilmesini istiyordu.¹⁰⁰ Arşiv'e yansıyan yazışmalar dizisi bu noktada kesilse de Ankara'nın bahsi geçen Fransız yazar Leon'u Türkiye'ye getirterek Helsey'e cevap niteliğinde bir yazı yazdırdığı 1939 yılında onun hakkında Dışişleri Bakanlığının Başbakanlığa yazdığı bir yazıdan anlaşılmaktadır. Bu yazıda, "1926 senesinde Ankaraya davet edilerek lehimize bir neşri makale yazmış olan Mösyö Leune'in [Leon?] memleketimizi tekrar ziyaret için müracaatta bulunduğu" ibaresi, Leon'un, Türk hükümetinin isteği üzerine, masrafları da karşılanacak şekilde Ankara'ya geldiğini ve "lehimize bir neşri makale" yazdığını göstermektedir.¹⁰¹ Bu arada Helsey'in bu yazısından kısa bir süre sonra İspanya'da da Barselona'da yayın yapan önemli yayın organlarından *Vanguard* gazetesinde Helsey'in yazısına cevap teşkil eden ve Türkiye lehine yorumlar barındıran bir yazı yayımlanmıştır.¹⁰² Bunda Barselona'daki Türk temsilciğinin müdahalesi olup olmadığına dair bir bilgi yoktur. Neticede tüm bu yazışmalar, Edouard Helsey'in yazı dizisinin Ankara'yı rahatsız ettiğini göstermektedir. Bu yazıya bir karşılık vermek için alelacele düşünülen ilk formül, Fransız bir yazarın Ankara'ya getirilerek önde gelen bir Fransız gazetesinde Türkiye lehine bir yazı yazdırılması olmuştur.

Ankara'nın bu rahatsızlığı, yazı dizisinin son bulmasının ardından Türk basınınca da paylaşılmıştır. Fransız Dışişleri Bakanlığının yayımladığı "Periyodik Türkiye Basın Bülteni" adlı süreli yayının değerlendirmesine bakılırsa, "Edouard Helsey tarafından *Le Journal'de Türkiye hakkında yayımlanan mektuplar büyük bir öfke uyandırmıştır.*"¹⁰³ Örneğin *Vakit* gazetesi, konuyla ilgili yayımladığı yazıda, okuyucularının "bu saçmalıklar" karşısında gerçekleri kendilerinin kavrayabileceklerini vurgulamıştır. Aynı zamanda Helsey'in eleştirilerine yanıt vermeye çalışan *Vakit*, yabancıların bağımsız Türkiye'de eski alışkanlıklarını kaybetmenin üzüntüsünü yaşadıklarını ve bu sebeple Türkiye'ye karşı bu türde bir dil geliştirdiklerini ifade etmiştir.¹⁰⁴ Bu görüş Türk basınının genelinde karşılık bulmuştur.

⁹⁹ TDA, Fon No: 525, Kutu No: 37919, Gömlek No: 153036, Sıra No: 5.

¹⁰⁰ TDA, Fon No: 525, Kutu No: 37919, Gömlek No: 153036, Sıra No: 4.

¹⁰¹ TDA, Fon No: 525, Kutu No: 38014, Gömlek No: 154472, Sıra No: 3.

¹⁰² TDA, Fon No: 537, Kutu No: 7946, Gömlek No: 48706, Sıra No: 1.

¹⁰³ *Bulletin Périodique De La Presse Turque*, No. 48, haz. Ministère des Affaires Étrangères, du 20 Octobre au 21 Décembre 1926, s. 7.

¹⁰⁴ *Vakit*, 21-22 Teşrinivel [Ekim] 1926, s. 1; *Stamboul*, 24 Ekim 1926, s. 2.

Helsey'in yazı dizisine karşı Türkiye'de en kapsamlı tepki doğal olarak hükümete yakınlığı ile bilinen kalemler tarafından dile getirilmiştir. Hükümetin yarı resmi yayın organı olarak görülen *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde Falih Rıfki [Atay], "*Asıl Düşman*" başlıklı yazısında, Helsey'in bulunduğunu iddia ettiği İstanbul ve Ankara'da herhangi bir Türk yetkili ile görüşmediğine dikkat çekmekte ve ilgili yazı dizisinin Paris'te hazırlanmış esaslara uygun olarak kasten yayımlandığını ima etmektedir. *Le Journal*'in kendi ülkesine dair olmayan bir meseleye kendi baş sayfasından sütunlarını ayırıyor olmasını da dikkate değer bulan ve bunu bir yerlerden gelen birtakım maddi gelirlere yoran Falih Rıfki, "*Fransız cumhuriyeti gazeteleri içinde [Türkiye'nin] Paris sefaretinin verdiği tahsisat yüzünden Sultan Hamidi müdafaa edenler olduğunu hep hatırlarız.*" demektedir. Yazısı boyunca daima Milli Mücadele'de kazanılan zafere ve mazlum milletlere örnek olacak bir anti emperyalizme atfı yapan Falih Rıfki, Helsey'in eleştirel yazılarının ardındaki motivasyonun Türkiye'deki kapitülasyon rejiminin sona ermesi ve yabancıların bu durumdan duyduğu rahatsızlık olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca, Helsey'in başkent Ankara'yı küçümseyen ifadelerini de yalanlayarak, başkent Ankara'ya taşınmasının güvenlik kaygısından kaynaklandığını ifade etmekte ve bugün Türkiye'deki idarenin daha önce hiç olmadığı kadar güçlü olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁵

Bir diğer önemli gazete olan *Akşam*'da Necmeddin Sâdık [Sadak], "*Hezeyan!*" başlıklı yazısında Helsey'in Türkiye izlenimlerini çok sert bir dille eleştirmektedir. Yazısına Helsey'in yazı dizisinin Türkiye'de uyandırdığı derin nefrete dikkat çekerek başlayan Sâdık, Helsey'in gözleri kin ve hırsla dolu bir şekilde kasıtlı olarak Türkiye'ye geldiğini öne sürmektedir. "*Jurnal' muhabirinin mektupları şimdiye kadar çok vesilelerle aleyhimize yazılmış olan makalelerin en çirkinini, en hasmanesidir.*" diyen Sâdık, *Le Journal* gazetesinin sahibinin geçen sene Yıldız Gazinosu'nu satın almak istemesine rağmen alamamış olan bir kimse olduğunu iddia etmekte ve bu "*tesadüfe*" dikkat çekmektedir. Ayrıca Sâdık, Helsey'in Fransa'daki bazı çıkar çevreleri tarafından finanse edilmiş olduğunu ve bu yazının da Türk-Fransız ilişkilerini daha da bozmak amacıyla kaleme alındığını ima etmektedir. Bu bakımdan Sâdık, "*Bu Musevinin yazdığı şeyleri, bunlara bir bir cevap vermek için tekrar etmek bile bize kerân gelir.*" diyerek Helsey'in yazılarının ciddiye alınacak bir tarafı olmadığını öne sürmektedir. Sâdık'a göre Türkiye'yi hakıyla tanıyan Fransızlar elbette ki Helsey'i yalanlayacaktır; bu sebeple "*bu terbiyesizliğe*" yanıt vermeye gerek dahi yoktur: "*Mektupların diğer şahsi bazı kısımlarına gelince, bunlara cevabadda o âdeme, sadece: 'Efendi, terbiyesizlik etmişsin!' deyub geçeriz.*"¹⁰⁶

¹⁰⁵ Falih Rıfki [Atay], "*Asıl Düşman*", *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Teşrinievvel [Ekim] 1926, s. 1.

¹⁰⁶ Necmeddin Sâdık, "*Hezeyan!*", *Akşam*, 26 Ekim 1926, s. 1.

Rejimin önde gelen bir diğer kalemi olan Yunus Nadi de *Cumhuriyet* gazetesinde, “*Haydut*” olarak tanımladığı Helsey’i ve onun yazı dizisini çok sert bir dille eleştirmektedir. “*Herif memleketimize küfr etmiştir, milletimize hakaret gözü ile bakmıştır, hükümetimize taarruz etmiştir, ve nihayet dilini Türklüğün büyük rehber ve halaskarları Gazi Paşamıza kadar uzatmıştır.*” diyen ve “*Türkiye’yi ve Türkleri tahkir etmek için demediğini koymamış*” olan Helsey’in yazılarını “*edepsizlik*” ve “*terbiyesizlik*” olarak adlandıran Nadi, onu “*teessü*” etmenin dahi hafif kalacağını öfkeli bir dille ifade etmektedir. Nadi’ye göre kabahat yalnızca Helsey’de değil, aynı zamanda ona yer veren gazetededir de... “*Yalnız teessüf olunur ki Le Journal gibi bir gazetenin böyle bir serserinin herze ve hezeyandan ibaret olan yazılarına ilk sütunlarında mevki vermiş olsun.*” diyen Nadi, “*Halkımızdan hükümetimize kadar bütün Türklük için ağız dolusu küfürat ile söyleyebileceği ne varsa hepsi söylenmiş ve bitmemiştir.*” ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca Nadi, tıpkı Sâdık gibi, Helsey’in yazılarının Fransa’nın yeni atadığı Büyükelçi Émile Daeschner’in Türkiye’ye geldiği bir döneme denk gelmesini son derece manidar bulmaktadır.¹⁰⁷ Ona göre, “*Bu açıktan açığa haksız ve hukuksuz yazılarda Fransız-Türk münasebetlerini ihlal etmek isteyen bir suikasd aramakda dahi bütün bütün isabetsizlik yokdur denilemez.*” Bu bakımdan Nadi, Helsey’in yazı dizisinin kasıtlı bir şekilde yayımlandığına emindir. Ayrıca “*bu kadar ağır hücumlara sahifelerini açmak için ortada değilse bile herhalde perde arkasında bir sebep bulunmak lazımdır. Bunun başka türlüünü tarif mantıksızlıktan ibaret olur.*” diyen Nadi, yine tıpkı Sâdık gibi, Helsey’in yazı dizisinin Türkiye’yi tahkir etmeyi amaçlayan belirli çevreler tarafından desteklendiğini ve bu yazılara ciddiyetle yanıt vermenin bile zaman kaybı olduğunu ifade etmektedir. Kısacası Nadi de diğerleri gibi bu yazıları cevap vermeye layık bulmamaktadır.¹⁰⁸

Görüleceği üzere Türk basınının önde gelen kalemleri, Edouard Helsey’in Türkiye ile ilgili yayımlanan yazı dizisine karşı çok yoğun ve sert bir tepki göstermiştir. Ankara’nın da sözcüsü olarak kabul edilebilecek olan basının önde gelen kalemleri ve diğer gazeteler, Helsey’in iddialarına genel olarak benzer bir tarzda yanıt vermişlerdir. Bu yanıtlar, Helsey’in ifadelerinin gerçeklerle örtüşmediği, Batılıların bağımsız ve kendi ayakları üzerinde durmaya başlayan bir Türkiye istemedikleri, onların geçmişte nüfuz sahibi oldukları Kapitülasyon Türkiye’sini arzuladıkları fakat bunu göremeyince de Türkiye’yi eleştirdikleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bir başka ifadeyle, Türk basını Helsey’in pek çok eleştirisine doğrudan yanıt vermemekte, hatta bunlara yanıt vermenin gereksiz olacağını da açık bir şekilde yazmaktadır. Helsey’in değindiği otoriterlik, Şapka

¹⁰⁷Fransa’nın Albert Sarraut yerine Türkiye’ye atadığı yeni büyükelçisi Daeschener 28 Ekim 1926 günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’ya itimatnamesini sunmuştur. Bkz. *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Teşrinievvel [Ekim], 1926, s. 1.

¹⁰⁸ Yunus Nadi, “Beynelmilel [Uluslararası] Bir Şâki [Haydut]”, *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1926, s. 1.

Kanunu, İstiklal Mahkemeleri ve daha pek çok husus Türk basınında görmezden gelinmiştir. Hatta henüz çok taze olan ve Helsey'in de özellikle Cavid Bey'i merkeze alarak uzun uzadıya değindiği İzmir Suikastı hadisesi Türk kalemlerinin yanıtlarında söz konusu edilmemiştir. Yine de Türk kalemlerinin verdikleri yanıtların tonu, Ankara'nın Cumhuriyet'in bu ilk dönemlerinde Batılı ülkelerde nasıl görüldüğüne ve nasıl değerlendirildiğine büyük önem verdiğini ve kendisine yönelik yapılan klasikleşmiş eleştirilere karşı da son derece hassas olduğunu göstermektedir.¹⁰⁹

Helsey'in bu yazısı ve bu yazıya karşılık olarak Türk kalemlerinin verdiği yanıtlar, İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Sir R. H. Hoare'in Londra'ya gönderdiği bir rapora konu olmuştur. Hoare'in raporu, tıpkı Türk basınında gördüğümüz üzere, Helsey'in yazı dizisinin Türkiye'de tepki ile karşılandığını, fakat pek çok konunun da yanıtız bırakıldığını göstermektedir. Hoare'e göre Helsey söylemlerinde adil olsa da bunlar Ankara'ya dokunacak cinsten söylemlerdi. Türkiye'nin yabancı desteğine ihtiyaç duyan bir ülke olduğuna dair iddialar karşısında Ankara, bu iddialar ironi dahi olsa, son derece hassas davranıyor ve sinirleniyordu. Helsey ise Mustafa Kemal'e, onun politikalarına ve Türklere yönelik "*rencide edici*" ifadelerini esirgemiyordu. Helsey'in Mustafa Kemal'i çevresinin etkisinde kalan bir kukla gibi göstermesi ise haksız bir söylemdi, çünkü Hoare Mustafa Kemal'in temel konularda dizginleri elinde tuttuğuna inanıyordu. Ayrıca Helsey'in ima ettiği gibi orduda bir hoşnutsuzluk da yoktu, fakat geçen yaz Kazım Karabekir başta olmak üzere generallerin İzmir'deki mahkemede alelacele beraat ettirilmeleri, Mustafa Kemal'in onlarla bir çatışmaya girmek istemediğini gösteriyordu; yani Mustafa Kemal dengeleri gözetmek durumundaydı. Bunun yanında Mustafa Kemal'in çevresini fanatikler, sefahat düşkünleri, çıkarıcılar, vurguncular ve gerçek reformcular olarak ayırmaya da gerek yoktu; zira onların çoğu zaten bu niteliklerin bir kısmını bünyelerinde barındırıyordu.

---

¹⁰⁹ Gerçekten de ilgili dönemde genç Cumhuriyet, Batı ülkelerinde nasıl görüldüğüne çok ayrı bir önem vermiştir. Atatürk'ün yakınları, onun yabancı misafirlerinin ülkeyi nasıl gördüğü konusunda son derece hassas olduğuna dair ayrıntılar aktarmaktadırlar. Bkz. Nuri Ulusu, *Atatürk'ün Yanı Başında*, haz. Mustafa Kemal Ulusu, 4. Baskı, İstek Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 211-212. Ankara'nın dışarıdan nasıl görüldüğüne verdiği önemi bizzat resmi yayınlardan da anlamak mümkündür. Bkz. *La Turquie Kemaliste*, No. 1, Direction Générale de La Presse au Ministère de l'Interieur, Juin 1934; *Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye'si*, 1. Baskı, Dahiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara, 1938. Ankara, oldukça geç tarihlerde dahi Batı'da nasıl görüldüğüne büyük önem vermiştir. Örneğin, 1949 yılında Danimarka'da faaliyet yürüten İskandinavya Havayolları, yapmış olduğu bir çekilişte, kazanan kişiye Türkiye'de imal edilmiş el işi halı vermeyi vaat etmiştir. Çekiliş ile ilgili olarak bir Danimarka gazetesindeki görselde, bir uçağın kokpitinde bulunan Danimarkalı bir pilot, başında fes, sırtında ise Türk halılarıyla poz vermiştir. Bu gazete görseli Danimarka'daki Türk elçiliği tarafından resmen protesto edilmiştir. Bkz. *Ulus*, 15 Temmuz 1949, ss. 1-2.

Diğer yandan Helsey'in bahsettiği "terör", ülkenin genelinde duraklama evresindeydi. Tüm bunlara karşın Türk basınının Helsey'in iddialarına yönelik cevaplarının "acizliği", bir bakıma Helsey'in eleştirilerinin yerini bulduğunu gösteriyordu. Türk kalemleri Helsey'e karşı sert ve ortak bir dil kullanıyordu. Ancak verilen yanıtlar genel olarak Helsey'in iddialarını bir şekilde geçiştirmekle yetiniyordu.¹¹⁰

Sonuç

Türkiye'de Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları arasında kurulan Cumhuriyet rejiminin kısa süre içerisinde giriştiği köklü reform süreci Batılıların bu yeni ülkeye olan ilgisini son derece artırmıştır. Bu dönemde Batı gazeteleri, genç Cumhuriyet'teki gelişmeleri okuyucularına aktarmışlar ve zaman zaman muhabirlerini de göndererek yazı dizileri yayınlamışlardır.

Bu makalede 1926 yılının Ekim ayında Fransız *Le Journal* gazetesi adına Türkiye'yi ziyaret eden Fransız gazeteci Edouard Helsey'in ilgili gazetede kaleme aldığı bir yazı dizisi incelenmiştir. Bu yazı dizisi, tek parti döneminin bu ilk yıllarını dışarıdan bir göz aracılığı ile değerlendirmek bakımından önemlidir. Helsey'in gözlemleri, diğer kaynaklar ile sırandığında, bizi bazı bulgulara ulaştırmaktadır.

Fransız gazeteci Helsey, Türkiye'ye ayak bastığı ilk andan itibaren, yabancılara karşı olan tutuma, reformların uygulanma tarzına, Ankara'daki hükümete ve onun lideri olan Mustafa Kemal Paşa'ya karşı eleştirel bir dil kullanmaktadır. Helsey, özellikle İstiklâl Mahkemeleri ve İzmir Suikastı girişimi sonrasında yapılan yargılamalar üzerinde özel bir hassasiyet gösterir görünmektedir. Ayrıca Helsey, Türkiye'nin iktisadi ve demografik durumunu hiç iç açıcı bulmadığı gibi, yeni başkent Ankara'yı da şehir sıfatını dahi taşımaya dahi layık bir başkent olarak görmemektedir. Genel olarak bakıldığında Helsey'in bu görüşleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Fransız basını başta olmak üzere Batı basınında Türkiye'ye yönelik olarak dile getirilen tezlerden çok da farklı değildir. Büyük bir hayalperestlik içerisinde olduğu değerlendirilen genç Cumhuriyet'in bu şartlar altında ne kadar yaşayabileceği ve reformların ne ölçüde kalıcı olabileceği sorusu, tıpkı dönemin Batı basınında olduğu gibi, Helsey'in yazı dizisinin de ana temasını oluşturmaktadır. Bu bakımdan Helsey, 1926 yılından bakıldığında Cumhuriyet rejiminin geleceğini, hatta bir yıl sonrasını dahi belirsiz gören bir düşünce içerisindeydi. Bu görüşün Türkiye'de bulunan diğer yabancı gözlemciler tarafından da paylaşıldığı ve Ankara'daki rejimin geleceğine dair bir belirsizlik havasının

¹¹⁰R. H. Hoare'den Sir Austen Chamberlain'e yazı, 3 Kasım 1926; *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Cilt:6, haz. Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, ss. 71-73.

zihinlerde yer ettiği görülmektedir. Helsey ve diğer yabancı gözlemcilerin ortak bir paydada bulunduğu bu görüş, rejimin bu ilk yıllarında gidişatın ne denli belirsiz görüldüğünü ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Bir başka ifadeyle, yabancıların gözünde Cumhuriyet'in bu ilk yıllarında süreç, tek yönlü bir tarihsel seyir izlemekten uzaktır; özellikle 1926 yılı için konuşulacak olursa, o günlerde pek çok kimse açısından "yarın" belirsiz görünmektedir. Bu bakımdan, makalede elde edilen bulgular, Giriş'te öne sürdüğümüz şekliyle, *teleolojik* tarih yazımı ile çelişmektedir.

Makalenin dikkat çekmek istediği bir diğer husus da Helsey'in kendisinin doğrudan vakıf olamayacağı bilgilere de yazısında yer vermesidir. Bu bilgiler daha çok Ankara'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın çevresi ve Çankaya'da olup bitenler ile ilgilidir. Helsey'in bizzat şahit olamayacağı bu bilgiler bizzat rejime muhalif çevreler tarafından Helsey'e anlatılmış yahut pek çok çevrede dillendirilen birer söylenti olarak yayılmış olabilir. Bu konuda başvurduğumuz diğer yabancı kaynaklar, rejimin zayıflığına ve geleceğinin belirsizliğine dair bu tür söylentilerin yaygın bir şekilde kulaktan kulağa dolaştığına işaret etmektedir.

Son olarak, Helsey'in dile getirdiği eleştirel görüşlerin Türkiye'de büyük bir karşılık bulduğunu da ifade etmek gerekir. Helsey'in yazı dizisi, ilk olarak Türkiye'nin yurtdışındaki temsilcilikleri tarafından Ankara'ya bildirilmiştir. Helsey'in bu yazıları karşısında teyakkuza geçen Ankara hükümeti, onun değerlendirmelerine yanıt verebilmek için Fransa'dan bir gazeteciyi Ankara'ya getirtmiş ve bu gazeteciye Fransa'nın bazı önde gelen gazetelerinde Türkiye lehine yazı yazdırmıştır. Bu durum, Ankara'nın bu tür bir eleştirel tutum karşısında aldığı vaziyeti göstermesi açısından son derece dikkat çekicidir. Ankara hükümetinin yanında Türk basını da Helsey'in yazı dizisi karşısında son derece sert bir tutum takınmıştır. Falih Rıfkı [Atay], Yunus Nadi ve Necmeddin Sâdık [Sadak] gibi önde gelen kalemler, Helsey hakkında çok ağır ithamlarda bulunmuşlar ve onun yazılarını sert bir dille eleştirmişlerdir. Türk kalemler, genel olarak Helsey'in ve mensup olduğu gazetenin bu yazıları belirli maddi menfaatler için yayınladıkları, bu yazıların arka planında belirli hesapların olduğu, kapitülasyonların kaldırılmasının ardından bu yeni düzene alışamayan yabancıların Türkiye'yi karalamaya çalıştıkları ve kimi çevrelerin Türk-Fransız ilişkilerine zarar vermek istedikleri vb. şeklinde tezler öne sürmüşlerdir. Yazarlar, Helsey'in Türkiye'nin otoriterliği, muhalefetin durumu, İstiklâl Mahkemeleri, reformlar vb. konulardaki değerlendirmelerine çoğunlukla yanıt vermemişler ve yanıt vermenin gereksiz olduğunu da ifade etmişlerdir. Genel olarak Ankara'nın Türkiye'yi

ve rejimi eleştiren bir söylem karşısında takındığı tutum, genç Cumhuriyet'in dışarıda nasıl görüldüğüne büyük bir önem verdiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Edouard Helsey'in Yazı Dizisi

Helsey, Edouard, "Angora N'est Pas Encore La Turquie", *Le Journal*, 20 Ekim 1926, s. 1.

Helsey, Edouard, "La Turquie Kémaliste: Précautions Oratoires", *Le Journal*, 16 Ekim 1926, s. 1.

Helsey, Edouard, "Le Journal En Roumanie", *Le Journal*, 21 Ekim 1926, s. 1.

Helsey, Edouard, "Angora", *Le Journal*, 19 Ekim 1926, s. 1.

Helsey, Edouard, "Le Chapitre des Chapeaux", *Le Journal*, 17 Ekim 1926, s. 1.

Helsey, Edouard, "L'Ivresse de La Victoire", *Le Journal*, 18 Ekim 1926, s. 1.

Arşiv Belgeleri

Türk Diplomatik Arşivi Belgeleri (TDA)

TDA, Fon No: 525, Kutu No: 37919, Gömlek No: 153036, Sıra No: 3.

TDA, Fon No: 525, Kutu No: 37919, Gömlek No: 153036, Sıra No: 4.

TDA, Fon No: 525, Kutu No: 37919, Gömlek No: 153036, Sıra No: 5.

TDA, Fon No: 525, Kutu No: 37919, Gömlek No: 153036, Sıra No: 6.

TDA, Fon No: 525, Kutu No: 38014, Gömlek No: 154472, Sıra No: 3.

TDA, Fon No: 537, Kutu No: 7946, Gömlek No: 48706, Sıra No: 1.

İngiliz Belgeleri

Board of Trade and Foreign Office: Advisory Committee to the Department of Overseas Trade (Development and Intelligence) BT: 90-21-2-1: "The Visit of the Commercial Secretary at Constantinople to Angora in November 1924."

Further Correspondence Respecting Turkey, Part XII, July to December 1926, Doc. No. 1. "From Sir. Lindsay to Sir Austen Chamberlain, Constantinople 28 June 1926."

Further Correspondence Respecting Turkey, Part XII, July to December 1926, Doc. No. 41. "Report on a Visit to Southern Anatolia, Rhodes and Smyrna, Constantinople-December 1926."

Further Correspondence Respecting Turkey, Part XII, July to December 1926, Doc. No. 40. "From Mr. Hoare to Sir Austen Chamberlain, Constantinople 15 Kasım 1926."

İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Cilt:6 , haz. Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1925-1926), haz. Sir. R. Lindsay, der. Ali Satan, çev. Nilgün Elgin, 1. Baskı, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2013.

Resmi Yayınlar

Bulletin Périodique De La Presse Turque, No. 48., haz. Ministère des Affaires Étrangères, du 20 Octobre au 21 Décembre 1926.

C.H.P. 25 Yıl, Ulus Basımevi, Ankara, 1948.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, 1927.

La Turquie Kemaliste, No. 1, Direction Générale de La Presse au Ministère de l'Intérieur, Juin 1934.

Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti, Maarif Vekâleti, Ankara 1931.

Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi, 1. Baskı, Dahiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara, 1938.

Gazete Makaleleri

[Atay], Falih Rıfki, "Asıl Düşman", *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Teşrinievvel [Ekim] 1926, s. 1.

C.C., "Le Souffrage Universel Et Les Troglodytes En Turquie", *Le Figaro*, 24 Eylül, 1930, s. 4.

Gentizon, Paul, "Le Difficultés de La Paix d'Orient", *Le Temps*, 1 Kasım 1922, s. 2.

Helsey, Edouard, "Athènes S'Attend À Tous Les Désastres", *Le Journal*, 9 Ekim 1922, s. 1.

Helsey, Edouard, "Chez Nos Amis de Tchéco-Slovaquie", *Le Journal*, 13 Mart 1921, ss. 1-2.

Helsey, Edouard, "Comment La Tchecoslovaquie Sauva Sa Monnaie", *Le Journal*, 19 Temmuz 1926, ss. 1-2.

Helsey, Edouard, "Enquête Dans Les Pays Libérés", *Le Journal*, 2 Ocak 1919, s. 1.

Helsey, Edouard, "L'Allemagne Convalescente", *Le Journal*, 16 Nisan 1921, s. 1.

Helsey, Edouard, "L'Enquête du 'Journal' En Pologne", *Le Journal*, 8 Ağustos 1926, s. 1.

Helsey, Edouard, "La Conférence de Lausanne Est Ouverte", *Le Journal*, 21 Kasım 1922, s. 1.

Helsey, Edouard, "Le 'Journal' Avec L'Armée d'Orient", *Le Journal*, 23 Kasım 1915, s. 4.

Helsey, Edouard, "Le 'Journal' Dans Les Balkans", *Le Journal*, 2 Eylül 1926, s. 1.

Helsey, Edouard, "Le 'Journal' En Autriche", *Le Journal*, 17 Ağustos 1926, s. 1.

Helsey, Edouard, "Le 'Journal' En Hongrie", *Le Journal*, 29 Ağustos 1926, s. 1.

Helsey, Edouard, "Le Retour de M. Clémenceau", *Le Journal*, 21 Nisan 1920, s. 1.

Helsey, Edouard, "Les Grandes Enquêtes du 'Journal' ", *Le Journal*, 6 Ağustos 1926, s. 1.

Helsey, Edouard, "Les Grands Enquêtes du 'Journal'", *Le Journal*, 28 Mart 1920, s. 1.

Helsey, Edouard, "Un Effort Sérieux S'Impose Dans La Ruhr", *Le Journal*, 9 Şubat 1923, s. 1.

Helsey, Edouard, "Une Grande Enquête du 'Journal'", *Le Journal*, 1 Eylül 1926, s. 1.

Nadi, Yunus, "Beynelmilel [Uluslararası] Bir Şâki [Haydut]", *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1926, s. 1.

Sauvage, Marcel, "La Turquie Dévoilée", *L'Intransigeant*, 11 Ağustos 1935, ss. 1-2.

Sauvage, Marcel, "La Turquie Dévoilée", *L'Intransigeant*, 30 Temmuz 1935, ss. 1-2.

Helsey, Edouard, "Tragédie et Comédie", *Gil Blas*, 23 Temmuz 1906, s. 3.

Helsey, Edouard, "Une Enquête À Berlin", *Le Journal*, 1 Eylül 1919, s. 1.

Helsey, Edouard, "Au Caire", *Le Journal*, 21 Şubat 1920, s. 1.

Helsey, Edouard, "Avant Le Conclave", *Le Journal*, 31 Ocak 1922, s. 1.

Gentizon, Paul, "La Turquie et La Paix", *Le Temps*, 21 Ekim 1922, s. 2.

Helsey, Edouard, "Le 'Journal' À Sofia", *Le Journal*, 4 Eylül 1926, s. 1.

Sâdık, Necmeddin, "Hezeyan!", *Akşam*, 26 Ekim 1926, s. 1.

Helsey, Edouard, "Le 'Journal' En Turquie", *Le Journal*, 5 Kasım 1922, s. 1.

Helsey, Edouard, "Une Journée Historique", *Le Journal*, 2 Aralık 1925, s. 1.

Helsey, Edouard, "En Suivant Les Armées", *Le Journal*, 21 Kasım 1914, s. 1.

[Yalman], Ahmet Emin, "Müncilikten Sonra Bânilik", *Vakit*, 16 Ocak 1923, s. 1.

Helsey, Edouard, "Le Salon de La Nationale", *Le Journal*, 15 Nisan 1910, s. 6.

Helsey, Edouard, "Le 'Journal' En Bulgarie", *Le Journal*, 5 Eylül 1926, s. 1.

Villechaud, Claude, "Le Progrès À Angora", *L'Homme Libre*, 20 Ekim 1926, s. 2.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

L'Action Française

L'Homme Libre

L'Illustration

Le Figaro

Le Gaulois

Le Journal

Resmi Ceride [Resmi Gazete]

Stamboul

Tan

L'Intransigeant

Comoedia

Gil Blas

Kitaplar

- Alpkaya, Faruk, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, Ankara, 1998.
- Armstrong, C., *Bozkurt*, çev. Gül Çağalı Güven, 1. Baskı, Nokta Kitap, İstanbul, 2005.
- Atay, Falih Rifki, *Ankara Pozitif Yayınları*, İstanbul, 2018.
- Atay, Falih Rifki, *Çankaya*, İstanbul, 1980.
- Atay, Falih Rifki, *Eski Saat*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2021.
- Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2018.
- Azak, Umut, *Türkiye'de Laiklik ve İslâm*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Bali, Rifat N., *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.
- Duhammel, Georges, *Yeni Türkiye: Bir Batı Devleti*, çev. Can Yücel, Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 1988.
- Gentizon, Paul, *Mustafa Kemal ve Uynana Doğu*, çev. Fethi Ülkü, 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001.
- Giritlioğlu, Fahir, *Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii*, Cilt:1, 1. Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.
- İnönü, İsmet, *İsmet İnönü'nün Hatıraları (Lozan Antlaşması I)*, Cumhuriyet Gazetesi, 1998.
- Jevakoff, Alexandre, *Kemal Atatürk: Batı'nın Yolu*, çev. Zeki Çelkikol, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Kabasakal, Mehmet, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Kaplan, Mehmet, Enginün, İnci, Kerman, Zeynep, Birinci, Necat ve Uçman, Abdullah, *Atatürk Devri Fikir Hayatı*, Cilt:2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- Keyder, Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kocahanoğlu, Osman Selim, *Atatürk'e Kurulan Pusu: İzmir Suikastinin İçyüzü*, Cilt:1, 5. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul, 2020.
- Koçak, Cemil, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Koçak, Cemil, *CHP ve Taşra (1930-1950)*, Cilt:1, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019.
- Koçak, Cemil, *Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Koçak, Cemil, *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İkinci Parti*, Cilt:1, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.
- Linke, Lio, *Allah Dethroned: A Journey Through Modern Turkey*, 1. Baskı, Constable and Company Ltd., London, 1937.
- Macar Basınında Mustafa Kemal Atatürk*, çev. ve der. Fethi Vecdet Erkun, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003.
- Mumcu, Uğur, *Gazi Paşa'ya Suikast*, 26. Baskı, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı, Ankara, 2017.
- Neyzi, Nezih H., *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kızıltoprak Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Okyar, Osman ve Seyithanoğlu, Mehmet, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Öz, Esat, *Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım: 1923-1945*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.
- Özdemirci, İlbey C. N., *Fötr Şapkalı Şih: Cumhuriyet Sekülerleşmesi ve Taşra*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022.
- Parla, Taha, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Parlak, Deniz, *Laikleşme Sürecinde Camiler: Genç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.
- Plaggenborg, Stefan, *Tarihe Emretmek: Kemalist Türkiye, Faşist İtalya ve Sosyalist Rusya*, çev. Hulki Demirel, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Popper, Karl R., *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev. Sabri Orman, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- Reinkowski, Maurus, *Türkiye Tarihi: Atatürk'ten Bugüne*, çev. Hamide Koyukan, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2024.
- S. Eriş Ülger, *Alman Basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti (1910-1944)*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- Selçuk, Fatih, *Dengeler Değişirken: Milli Mücadele'de Türk-Fransız İlişkileri*, 1. Baskı, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2022.
- Selçuk, Fatih, *Fransız Basınında Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi (1922-1938)*, 1. Baskı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2020.
- Sherill, Charles H., *Bir Amerikan Büyükelçisinin Gözünden Gazi Mustafa Kemal*, çev. Belirtilmemiş, 2. Baskı, Karakarga Yayınları, İstanbul, 2018.
- Sperco, Willy, *Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938)*, çev. Zeki Çelikol, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Şimşir, Bilâl N., *Ankara...Ankara...: Bir Başkent'in Doğuşu*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006.
- Tekiner, Aylin, *Atatürk Heykelleri (Kült, Estetik, Siyaset)*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

- Toynbee, Arnold, *Türkiye: Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, çev. Kasım Yargıcı, 1. Baskı, Milliyet Yayınları, y.y.b., 1971.
- Tunçay, Mete, *Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.
- Ulus, Nuri, *Atatürk’ün Yanı Başında*, haz. Mustafa Kemal Ulus, 4. Baskı, İstek Yayınları, İstanbul, 2019.
- Uyar, Hakkı, *Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.
- Yılmaz, Mustafa, *İngiliz Basını ve Atatürk’ün Türkiye’si*, 1. Baskı, Phoneix Yayınları, Ankara 2002.
- Zara, Philippe de, *Mustapha Kémal: Dictateur*, 1. Baskı, Fernand Sorlot, Paris, 1936.
- Zürcher, Erik Jan, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, çev. Gül Çağalı Güven, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Zürcher, Erik Jan, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salihoğlu, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

- Ada, Onur, “İki Aziz Hasta: Yeni Başkent’in Siyasi Salgınları”, *100 Kesitle Cumhuriyet Türkiye’sinin 100 Yılı*, der. Alp Yenen ve Erik Jan Zürcher, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2024, ss. 57-62.
- Adak, Sevgi, “Modenleşen Kıyafet, Modernleşen Ulus: Kemalist Kıyafet Reformlarının Yansımaları”, *100 Kesitle Cumhuriyet Türkiye’sinin 100 Yılı*, der. Alp Yenen ve Erik Jan Zürcher, 1. Baskı, İletişim Yayınları, 2024, ss. 117-120.
- Aytürk, İlker, “Erken Cumhuriyet’te Modernleşme, Laiklik ve Milliyetçilik: Mete Tunçay’ın Tek Parti’sinin Kırk Yıl Gecikmiş Bir Eleştirisi”, *Post-Post Kemalizm: Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar, Derleyenler: İlker Aytürk ve Berk Esen*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 193-239.
- Aytürk, İlker, “Post-Post Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken”, *Post-Post Kemalizm: Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar, Derleyenler: İlker Aytürk ve Berk Esen*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 23-48.
- Azak, Umut, “Tek Parti Döneminde Dinin Denetlenişinin Sınırları: Türkçe Ezan İnkılabı”, *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek Devlet, Toplum ve Siyaset*, der. Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022, ss. 129-154.
- Bige, Yavuz, “Fransız Gözüyle Atatürk Devrimi Üzerine Genel Değerlendirmeler”, *Bellekten*, LX, Sayı 228, Ağustos 1996, ss. 443-464.
- Demirel, Meral, “Oybirlikli Demokrasi Açısından 1920-1945 arasında TBMM’deki Oylamalar”, *Mete Tunçay’a Armağan*, der. Mehmet Ö. Alkan, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 725-750.
- Karakaş, Nuri ve Selçuk, Fatih, “Fransız Basınında Şeyh Said İsyanı”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, XII, Sayı 4, 2021, ss. 880-908.

- Kedourie, Elie, "Young Turks, Freemasons and Jews", *Middle Eastern Studies*, Vol. 7, No. 1 (Jan., 1971), ss. 89-104.
- Koçak, Cemil, "Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedî Şeflik/Millî Şef", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Kemalizm*, Cilt:2, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 119-137.
- Özgiray, Ahmet, "Türk-Fransız İlişkileri (1924-1930)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XII, Sayı 1, 1992, ss. 65-80.
- Salep, Mustafa, "İtalya'nın Yayılımcı Dış Politikasının İki Savaş Arası Dönemde Türk-İtalyan İlişkilerine Etkisi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, Mart 2022, ss. 114-147.
- Tezcan, Durmuş, "Bozkurt-Lotus Davasının Uluslararası Hukuktaki Yeri ve Önemi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II, Sayı 4-5, 1995, ss. 267-274.
- Umut, Hüseyin, "Atatürk Devri Türk-Fransız İlişkileri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 62, 2018, ss. 539-548.
- Weiskel, Timothy C., "Mission Civilisatrice", *The Wilson Quarterly* (1976-), Vol. 12, No. 4, Autumn 1988, ss. 96-113.